

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประจำปีงบประมาณ 2558

การจัดการความรู้การทอผ้าพื้นบ้านของกลุ่มอาชีพเสริม
บ้านสุขเกษม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

**Knowledge Management of Ban Suk-kasem Indigenous Cloth
Weaving Group Banglen District Nakhon Pathom Province.**

วรรัตน์ วัฒนชโนบล และคณะ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

กันยายน 2558

รหัสโครงการ 2558A16962004

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประจำปีงบประมาณ 2558

การจัดการความรู้การทอผ้าพื้นบ้านของกลุ่มอาชีพเสริม
บ้านสุขเกษม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

**Knowledge Management of Ban Suk-kasem Indigenous Cloth
Weaving Group Banglen District Nakhon Pathom Province.**

วรารัตน์ วัฒนชโนบล และคณะ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

สนับสนุนโดย สำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยใน
อุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

กิตติกรรมประกาศ

การดำเนินโครงการวิจัยครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความเสียสละ ความอนุเคราะห์และ
น้ำใจจากหน่วยงานและบุคคลหลายฝ่าย คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้
ขอขอบคุณสำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัย
แห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) ที่ได้ให้การสนับสนุนการวิจัย
ขอขอบพระคุณ ศ.ดร.วิสุทธิ ไบไม้ และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ให้คำปรึกษา และข้อเสนอแนะ
ในการดำเนินโครงการจนกระทั่งลุล่วงไปได้ด้วยดี ขอขอบคุณ สถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ที่มีส่วนในการช่วยเหลือในด้านต่างๆ ตลอด
โครงการ

คณะผู้วิจัย

กันยายน 2558

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ 2558A16962004

ชื่อโครงการ การจัดการความรู้การทอผ้าพื้นบ้านของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ผู้วิจัย นางสาววรรรัตน์ วัฒนชโนบล¹ นางสาวพรพิมล ศักดา และนางประนอม เพ็งโตวงษ์

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการศึกษาบริบทชุมชน รูปแบบและกระบวนการทอผ้าพื้นบ้านตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม โดยกระบวนการจัดการความรู้ และรวบรวมและจัดทำหนังสือรูปแบบและกระบวนการทอผ้าพื้นบ้าน ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม พบว่า ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ศึกษานั้น มาจากความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับวิถีธรรมชาติ และความรู้ใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาโดยหน่วยงานภาครัฐจากภายนอก การศึกษาดูงาน การรวมกลุ่ม การส่งวิทยากรเข้ามาสอน ความรู้ที่สำคัญสำหรับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัยซึ่งการปรับปรุงนั้นอยู่ภายใต้การฝึกฝนและการปฏิบัติด้วยตนเอง โดยเน้นรูปแบบดั้งเดิมให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน ลักษณะของการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ 2 ลักษณะ คือ 1) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมในอดีต ได้แก่ การบอกเล่าต่อกันมา การฝึกปฏิบัติจากการสังเกต และการปฏิบัติจากการฝึกฝนของบรรพบุรุษ โดยเป้าหมายหลักในการถ่ายทอดคือทายาทหรือคนในครอบครัว และ 2) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้มีการพัฒนามาแล้วในปัจจุบัน ได้แก่ การปฏิบัติจากการฝึกฝนของกลุ่มแม่บ้าน (ถ่ายทอดในกลุ่ม) และการไปเป็นวิทยากรรับเชิญไปสาธิตวิธีการผลิต

กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นบ้าน มี 5 ขั้นตอนหลักที่สำคัญได้แก่

- 1.การกำหนดความรู้ เกิดจากความต้องการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการผลักดันของผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง
- 2.การแสวงหาและยึดกุมความรู้ภายใน ได้แก่ การสอบถามผู้รู้ในชุมชน และการดูตัวอย่างผลิตภัณฑ์กลุ่มอื่น ๆ แล้วทดลองเรียนรู้ ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จากภายนอก ได้แก่ การศึกษาดูงาน การอบรม/สัมมนา
- 3.การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ การพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน
- 4.การจัดเก็บความรู้ มุ่งเน้นการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล
- 5.การถ่ายทอดความรู้ จากบุคคลสู่บุคคลเป็นหลัก เช่น ปฏิบัติให้ดู การสาธิต

คำสำคัญ: การจัดการความรู้ ผ้าทอพื้นบ้าน บ้านสุขเกษม

E-mail Address: Wararat.Wat@rmutr.ac.th

¹ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

ABSTRACT

Code of Project 2558A16962004

Project Name Knowledge Management of Ban Suk-kasem Indigenous Cloth Weaving Group Banglen District Nakhon Pathom Province.

Researchers Miss Wararat Watthanachanobon¹ Miss Pornpimol Sakda and Mrs. Pranorm Pengtowong

Keywords: Knowledge Management Indigenous Cloth Weaving Ban Suk-kasem

E-mail Address: Wararat.Wat@mutr.ac.th

¹ Institute of Research and Development Rajamangala University of Technology Rattanakosin.

สารบัญเรื่อง

หน้า

กิตติกรรมประกาศ

บทคัดย่อ

ABSTRACT

สารบัญเรื่อง

สารบัญตาราง

สารบัญภาพ

บทที่

1	บทนำ	1
	1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	2. วัตถุประสงค์	3
	3. ขอบเขตของโครงการวิจัย	3
	4. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา	4
	5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
2	แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	6
	1. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น	6
	2. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม	10
	3. องค์ความรู้ในการทอผ้าพื้นบ้าน	12
	4. กระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าพื้นบ้าน	13
	5. กระบวนการจัดการความรู้	13
	6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	25
3	วิธีดำเนินการวิจัย	33
	1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก	33
	2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	34
	3. การเก็บรวบรวมข้อมูล	35
	4. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล	36
	5. การวิเคราะห์ข้อมูล	37

สารบัญเรื่อง (ต่อ)

	หน้า
4 ผลการวิจัย	38
1. บริบทชุมชน	38
2. รูปแบบกระบวนการทอผ้า	46
3. กระบวนการถ่ายทอดความรู้	51
4. กระบวนการจัดการความรู้	51
5 สรุปและวิจารณ์	53
6 ผลผลิต ผลลัพธ์ที่เกิดจากการวิจัย	57
รายงานการเงิน	59
บรรณานุกรม	60
ภาคผนวก	61
ประวัติผู้วิจัย	66

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
3.1	กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก	33
4.1	เขตการปกครอง	39

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ของคนในท้องถิ่น มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น เฉพาะพื้นที่ และเฉพาะด้าน เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรุงแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนเกิดทักษะ ความชำนาญ การนำวิธีการจัดการความรู้ มาใช้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาการรวบรวม จัดเก็บอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนมีความสามารถในการประกอบอาชีพและมีวิถีชีวิตที่ดำรงสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้มี 2 ประเภท คือ ความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลเกิดจากประสบการณ์ เป็นผลมาจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ยาวนานและสั่งสม ทดลองใช้ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจนกระทั่งมีความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณีและเกิดประโยชน์ต่อชุมชน ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ชัดแจ้ง เป็นความรู้ที่ถ่ายทอดออกมาจากตัวบุคคลโดยผ่านวิธีการต่าง ๆ ความรู้ประเภทนี้จะต้องผ่านกระบวนการศึกษาและจัดเก็บอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผู้ที่ต้องการศึกษาสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทันที ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการจัดการความรู้เข้าไปดำเนินการ (สุมาลี สังข์ศรี, 2550) การจัดการความรู้ที่มาจาก “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” นับเป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญ เพราะความรู้เหล่านี้เป็นความรู้ที่ได้มาจาก “การสังเกต” และ “ทดลอง” มาเป็นเวลานานจากผู้รู้ในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือปราชญ์ชาวบ้าน นอกจากนี้ความรู้ดังกล่าวยังแฝงวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อซึ่งความรู้เหล่านี้ควรส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือถ่ายทอดเพื่อไม่ให้สูญหายไป อีกทั้งหากมีการจัดการความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดีพอแล้ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นหลาย ๆ อย่าง ยังสามารถพัฒนาไปสู่ความรู้ที่มีคุณค่าต่อภาคส่วนอื่น ๆ อีกด้วยในที่สุด

การทอผ้าพื้นบ้าน เป็นงานฝีมือที่เชื่อมโยงศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตของคนพื้นบ้านในแต่ละยุคสมัย ตามกาลเวลา และการหล่อหลอมให้เหมาะสมกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม จนเป็นเอกลักษณ์ตามลักษณะของพื้นบ้านตน ภูมิปัญญาเหล่านี้สร้างขึ้นด้วยฝีมือเชิงศิลปะเพื่อถ่ายทอดและสะท้อนคุณค่าของชุมชนที่เป็นอยู่ลงในเนื้อหา ทั้งการบ่งบอกลักษณะที่ตั้งของชุมชนรวมถึงวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ที่แสดงออกมาอย่างประณีต สวยงาม และทักษะในงานฝีมือนี้จะถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้งานศิลปหัตถกรรม การทอผ้าพื้นบ้านเป็นสิ่งบอกเล่าความเป็นมาของเชื้อชาติ ชุมชนนั้นได้เป็นอย่างดี (ทัศนวรรณธิดา, 2554) จากการที่คณะผู้วิจัยได้มีโอกาสทำงานร่วมกับพัฒนาชุมชนจังหวัดนครปฐม ซึ่งได้พาคณะผู้วิจัยลงพื้นที่ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม พบว่า ชุมชนบ้านสุขเกษม มีการทอผ้ากันมาอย่างยาวนาน เป็นลายโบราณดั้งเดิม และยังได้รับความนิยมในปัจจุบันคือ ลายทางแบบชาวลาวคั่ง ในปัจจุบัน พบว่า ผ้าทอพื้นบ้านของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษมมีลักษณะที่โดดเด่น มีคุณภาพและมีลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้ที่สนใจเป็นอย่างมาก และสมาชิกกลุ่มมุ่งหวังให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่รุ่นหลัง และเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อใช้ในค้นคว้าและเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เนื่องจากการสืบทอดความรู้ในการทอผ้า ใช้การถ่ายทอดโดยการบอกเล่าจากผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้รับบอกเล่าให้ฟัง และเน้นการปฏิบัติตาม กระบวนการถ่ายทอดความรู้การผลิตและการทอ ในด้านเนื้อหา การถ่ายทอดยังไม่มีฉบับที่เป็นลายลักษณ์อักษร ขาดการบันทึกกระบวนการที่เป็นระบบ ซึ่งพบว่าถ้าผู้ถ่ายทอดเสียชีวิตและไม่มีการสืบทอดความรู้ที่ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นก็อาจเกิดการสูญหายไป นอกจากนี้เพื่อสนับสนุนการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ ลดปัญหาสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ชาวบ้านอนุรักษ์งานฝีมือพื้นบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา แต่กำลังจะถูกละเลยจากคนรุ่นหลัง รวมทั้งเพื่อเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนในท้องถิ่นรักและหวงแหนธรรมชาติ มีส่วนร่วมในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการความรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษารูปแบบและกระบวนการทอผ้าพื้นบ้านตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม โดยกระบวนการ

จัดการความรู้ โดยความร่วมมือของชาวบ้าน และศึกษาวิธีการนำมาจัดเก็บไว้ในรูปแบบของคลังความรู้ที่ชุมชนสามารถเข้ามาสืบค้น เกิดการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง สามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาอาชีพในชุมชนต่อไปได้อย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนบ้านสุขเกษม ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการทอผ้าพื้นบ้านตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม โดยกระบวนการจัดการความรู้
3. เพื่อรวบรวมและจัดทำหนังสือรูปแบบและกระบวนการทอผ้าพื้นบ้าน ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม

3. ขอบเขตของโครงการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา
 - (1) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นบ้าน กระบวนการผลิต ลวดลาย
 - (2) รูปแบบและกระบวนการทอผ้าพื้นบ้านตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ด้วยกระบวนการจัดการความรู้
2. ขอบเขตด้านประชากร

ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย

(1) ครูภูมิปัญญา/ผู้รู้ การทอผ้าพื้นบ้านของชุมชนตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ซึ่งทำการคัดเลือกแบบ Snowball โดยเริ่มจาก นางประนอม เพ็งโตวงษ์ ซึ่งเป็นครูภูมิปัญญาด้านการทอผ้าพื้นบ้านและเป็นประธานกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม และส่งต่อครูภูมิปัญญาการทอผ้าคนอื่นๆ จำนวน 10 คน

(2) สมาชิกกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม จำนวน 20 คน ทำการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง

3. ขอบเขตด้านพื้นที่/สถานที่ศึกษา

ชุมชนบ้านสุขเกษม ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

4. ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ศึกษา

ใช้ระยะเวลาในการศึกษา ตลอดโครงการ 12 เดือน

4. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

การจัดการความรู้ หมายถึง การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในกลุ่ม ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในกลุ่ม สามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้กลุ่มมีความสามารถในแข่งขัน

การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง วิธีการถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ จากบุคคลหนึ่งสู่อีกบุคคลหนึ่ง โดยการสอน บอกเล่า หรือทำให้ดู

ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้า หมายถึง ประสบการณ์ ความรู้ในการทอผ้าแบบดั้งเดิมที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมา

ผ้าทอพื้นบ้าน หมายถึง ผ้าฝ้ายที่มีสีสันทึบและลวดลายของท้องถิ่น ผลิตจากกระบวนการ
ทอผ้าของคนในชุมชน ที่มีขั้นตอน เทคนิค วิธีการทอผ้าแบบดั้งเดิม

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ฐานข้อมูลด้านบริบททั่วไปของชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านสุขเกษม ตำบล
บางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
2. ได้องค์ความรู้รูปแบบและกระบวนการทอผ้าพื้นบ้าน ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน
จังหวัดนครปฐม
3. กลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม ได้หนังสือรูปแบบและกระบวนการทอผ้าพื้นบ้าน
ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ในการนำไปเผยแพร่และถ่ายทอดสู่เยาวชนใน
ชุมชน

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้การทอผ้าพื้นบ้านของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งออกเป็น 5 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ ส่วนที่ 1 แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม ส่วนที่ 3 องค์ความรู้ในการทอผ้าพื้นบ้าน ส่วนที่ 4 กระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าพื้นบ้าน ส่วนที่ 5 กระบวนการจัดการความรู้ และส่วนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดในแต่ละส่วน ดังนี้

1. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน และเป็นการดำรงในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีการปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมตามกาลเวลา ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีเอกลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ เป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่และวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี, 2530) ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรจรชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิม เพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัยดังนั้น ภูมิปัญญาจึงมีคุณค่าไม่เพียงแต่ต่อท้องถิ่นและผู้คนเท่านั้น แต่ยังมีเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนอีกด้วย (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2553)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หมายถึง กระบวนการหรือองค์ความรู้ของคนหรือกลุ่มคนในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง อันเกิดจากการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษหรือจากประสบการณ์ที่ผ่านการกลั่นกรอง สังคม คติวิเคราะห์และนำมาใช้จนบังเกิดผล โดยอาศัยการเรียนรู้ที่มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต เป็นรากฐานของความรู้ชาวบ้านที่มีลักษณะเป็นนามธรรมและรูปธรรม ตลอดจนการถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง (โกวิทย์, 2553)

ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมของประสบการณ์ของผู้รู้ในชุมชน และได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่มีความรู้และจากแหล่งความรู้ต่างๆ มากมาย โดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่มีความหมาย และมีการปฏิบัติโดยผู้คนในชุมชนนั้น

1.1 ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

พัชรินทร์ (2550) อธิบายว่า ลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญา มี 2 ประการ คือ ลักษณะนามธรรม ได้แก่ กระบวนการคิด โลกทัศน์ ค่านิยม ความเชื่อคุณค่า และความหมายที่คนให้แก่สรรพสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ตลอดจนปรัชญาในการดำเนินชีวิต ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของบุคคล เช่น การเกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นต้น และลักษณะรูปธรรม ได้แก่ ผลผลิตขององค์ความรู้ของคนในสังคมนั้น ๆ เช่น ศิลปหัตถกรรม รูปแบบการทำเกษตรกรรม ดนตรี อุปกรณ์ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

ภูมิปัญญามีคุณสมบัติที่สำคัญ ได้แก่

(1) เป็นองค์รวม (Holistic) คือ มีการบูรณาการกับองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ บุคคล สังคมและธรรมชาติ

(2) ให้ความสำคัญกับดุลยภาพและเอกภาพ และเอกภาพขององค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

(3) มีความเชื่อมโยงกับระบบต่างๆ ของสังคมทั้งระบบ

(4) มีความหลากหลาย (Diversity)

(5) มีพลวัต (Dynamic) คือ มีการเปลี่ยนแปลงและมีความยืดหยุ่นตามสภาพสังคม วัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยนตลอดเวลา

(6) มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

สำนักพัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร (2556) อธิบายว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นองค์ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมา เป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงการแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป เพื่อการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมชาติ ของเผ่าพันธุ์หรือเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน นอกจากนี้ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นวิธีการปฏิบัติของชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากการประสบการณ์ แนวทางแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งจะมีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไป นำมาใช้แก้ไขปัญหาโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่โดยชาวบ้านคิดเอง เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต หรือเป็นความรู้ของชาวบ้านที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้วอย่างโชกโชน เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม เป็นความรู้ที่ปฏิบัติได้มีพลังและสำคัญยิ่ง ช่วยให้ชาวบ้านมีชีวิตอยู่รอดสร้างสรรค์การผลิตและช่วยในด้านการทำงาน เป็นโครงสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุ มีผลในตัวเอง และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคน ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดว่าวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง จัดว่าเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวผู้รู้เอง จึงควรมีการสืบค้นรวบรวม ศึกษา ถ่ายทอด พัฒนาและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

1.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์ จากอดีตถึงปัจจุบันที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์สืบทอดกันมา เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเอง ภูมิปัญญาจึงนับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ทั้งในลักษณะที่เป็นนามธรรม คือปรัชญาแนวทางในการดำเนินชีวิต และในลักษณะที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน ศิลปะดนตรี หัตถกรรม และสิ่งอื่น ๆ ซึ่งในสังคมใดที่มีการดำรงอยู่มายาวนานย่อมจะต้องมีภูมิปัญญาด้วยกันทุกสังคม ระบบดังกล่าวจะประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ ความรู้ และระบบความรู้ การสั่งสมและการเข้าถึงความรู้ การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ รวมทั้งการ

สร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาความรู้ (กนกพร, 2555) สำหรับวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นได้มีนักวิชาการเสนอวิธีการการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่

ดวงฤทัย (2552) อธิบายว่า การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายไปโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนมาจากสถาบันใดๆ และจะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือการเรียนการสอนที่เกิดจากการเลียนแบบและ การจดจำ สืบทอดกันมาในครอบครัวและวิธีการถ่ายทอด 2 รูปแบบ คือ 1) ใช้วิธีสาธิตคือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้เขียนเข้าใจและผู้เรียนปฏิบัติตาม และ 2) ใช้วิธีการปฏิบัติจริงคือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย การสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำๆ กันจนเกิดเป็นความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่นส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่างผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนและจะไม่แพร่พรายให้คนอื่น ๆ รู้

เสรี พงศ์พิศ และวิจิต นันทสุวรรณ (2545) กล่าวว่า การสืบค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้าน ค้นหาผู้รู้ ปราชญ์นั้นเป็นส่วนหนึ่ง เพื่อประมวลความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นเครื่องมือที่ทำให้องค์การชุมชนมีความเข้มแข็ง ให้สามารถฟื้นความสัมพันธ์กับธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่า เขา เพื่อให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรของตนเองอย่างมีหลักคิด หลักที่ตั้งอยู่บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น และอีกส่วนหนึ่งเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ แนวคิดประสบการณ์ และความรู้ภูมิปัญญาต่างๆ เพื่อให้ค่อย ๆ สานกันเป็นเครือข่ายและร่วมมือกันพัฒนาระบบที่จะทำให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

1.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรม

หัตถกรรม (Handicraft) หมายถึง การทำด้วยมือ เกิดจากการสร้างสรรค์ของชาวบ้าน ช่างฝีมือช่างในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยมุ่งประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกับวิถี

ชีวิตประจำวัน ความรู้ในการสร้างงานหัตถกรรมมักได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมาภายในครอบครัวหรือท้องถิ่น และการสืบทอดต่อเนื่องกันมายาวนานจนมีชื่อเสียงเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมความเชื่อในท้องถิ่น แต่เดิมงานส่วนใหญ่ไม่ได้ทำเป็นอาชีพ ผลผลิตที่เกิดขึ้นเพื่อเก็บไว้ใช้สอยในครัวเรือน เมื่อเหลือจากการใช้สอยแล้วจึงจะนำไปขายเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นผลผลิตอย่างอื่น

จารุวรรณ (2551) กล่าวว่า หัตถกรรมเป็นงานที่เกี่ยวข้องทั้งด้านจิตใจและวัตถุ คือ เห็นถึงความผูกพันระหว่างครอบครัว ชาวบ้านด้วยกัน อาชีพ การทำมาหากิน อาหารการกิน ของชาวบ้าน การแต่งกาย ที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม คติชาวบ้าน ค่านิยม ความเชื่อ

2. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม

ธรรมชาติของมนุษย์มักจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อความอยู่รอดและทำให้เกิดการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มและกระบวนการกลุ่ม นั้นเกี่ยวข้องกับการแสดงความสัมพันธ์ของมนุษย์ในท้องถิ่นหรือชุมชน ที่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาและสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน ทั้งนี้การสร้างสรรค์ต่างๆ เกี่ยวข้องกับการใช้ภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาสร้างเป็นมรดกทางสังคมที่ดีงาม โดยการรวมกลุ่มของคนในชุมชนมีการแสดงพฤติกรรมผ่านความคิด ประสบการณ์ที่แตกต่างกัน และเมื่อมารวมกลุ่มกันก็จะเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในการพัฒนาภูมิปัญญาดังกล่าวให้เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของชุมชน ซึ่งการรวมกลุ่มและการทำงานกลุ่มถือว่าเป็นหัวใจของงานพัฒนา ที่สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “ถ้าไม่มีกลุ่มก็จะเป็นการพัฒนาเกิดขึ้น (No Group, No Development)” (โกวิทย์, 2553)

สนธยา (2550) ได้อธิบายถึงกลุ่มคนได้ว่า เกิดจากคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปรวมกันในบริเวณใดบริเวณหนึ่งเป็นหมู่คณะ เพื่อทำกิจกรรมบางอย่าง ซึ่งอาจจะมีลักษณะที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันก็ได้ สอดคล้องกับ กนกพร (2555) กล่าวว่า กลุ่ม คือ บุคคลรวมตัวกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์กัน และพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ภายใต้วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายการดำเนินงานบางอย่างร่วมกัน

โกวิทย์ และคณะ (2550) แบ่งกลุ่มเป็น 7 กลุ่มได้แก่

(1) กลุ่ม/องค์การด้านเศรษฐกิจ หมายถึง กลุ่ม/องค์การที่มีการรวมตัวกันในทางเกษตร สหกรณ์/ออมทรัพย์/กองทุน รวมตัวกันเป็นลักษณะกลุ่มอาชีพและกลุ่ม/องค์การที่มีการรวมตัวกันดำเนินงานบริการ เช่น กลุ่มเกษตรกร ได้แก่ ทำนา ทำไร่ ทำสวน กลุ่มดอกมะลิ ประมง กลุ่มปลูกม่อนเลี้ยงไหม เลี้ยงสัตว์ กลุ่มสมุนไพร ฯลฯ กลุ่มอาชีพ ได้แก่ กลุ่มจักสาน ทำขนม กลุ่มทอผ้า กลุ่มทำไวน์ ฯลฯ และด้านบริการ ได้แก่ ด้านคมนาคม นันทนาการท่องเที่ยว โฮมสเตย์ ฯลฯ

(2) กลุ่ม/องค์การด้านสังคม หมายถึง กลุ่ม/องค์การที่มีการรวมตัวกันเพื่อพัฒนาชุมชน เช่น การรวมกันทางสาธารณสุข การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาและสงเคราะห์คนพิการ การพัฒนาเด็กเยาวชน สตรี และผู้สูงอายุ การพัฒนาแรงงาน การคุ้มครองผู้บริโภคและองค์การสาธารณกุศล เป็นต้น

(3) กลุ่ม/องค์การด้านทรัพยากร หมายถึง กลุ่ม/องค์การที่มีการรวมตัวกันเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ แหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม

(4) กลุ่ม/องค์การผู้ทรงคุณวุฒิ หมายถึง กลุ่ม/องค์การที่มีการรวมตัวกันทางวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน

(5) กลุ่ม/องค์การท้องถิ่น หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม/องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด

(6) กลุ่ม NGOs หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม/องค์การในลักษณะองค์การพัฒนาเอกชน

(7) กลุ่ม/องค์การที่รวมตัวในรูปแบบสมาคม/ชมรม/สมาพันธ์ หมายถึง การรวมตัวกันในรูปแบบของสมาคม ชมรม สโมสร สมาพันธ์ เช่น สมาคมหอการค้าจังหวัด สโมสรโรตารี และสภาอากาศจังหวัด เป็นต้น

กลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือเกิดขึ้นจากการจัดตั้งในงานพัฒนาชุมชน ส่วนมากมักจะเป็นกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มจักสาน กลุ่มเลี้ยงไก่และกลุ่มปลูกผัก เป็นต้น

โดยทั่วไปกลุ่มจะมีองค์ประกอบ 4 ประการ เรียกเป็นคำย่อว่า 4 ก. (ทงศักดิ์ และคณะ, 2534) คือ 1) กรรมการ หมายถึง มีคณะกรรมการซึ่งเลือกมาจากสมาชิก เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนบริหารกิจการของกลุ่ม 2) กติกา หมายถึง ระเบียบข้อบังคับ หรือข้อตกลงต่าง ๆ ที่สมาชิกได้ช่วยกันกำหนดขึ้นเป็นแนวปฏิบัติ 3) กิจกรรม หมายถึง ความเคลื่อนไหวในการดำเนินงานของกลุ่มตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด และ 4) กองทุน หมายถึง งบประมาณค่าใช้จ่าย รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการดำเนินงานของกลุ่ม

สำหรับการพัฒนาประเทศของไทยแนวใหม่ในปัจจุบัน คือ การเน้นกระบวนการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ไม่ใช่การพัฒนาชุมชน (Community Development) แต่เป็นการช่วยให้ชุมชนพัฒนาศักยภาพของตนเอง (Community Empowerment) มากกว่า ดังนั้นกระบวนการพัฒนาคือใหม่จึงมีเป้าหมายอยู่ที่การพึ่งตนเองของประชาชน โดยวิธีการที่จะบรรลุเป้าหมายนี้คือ การส่งเสริมให้เกิดกระบวนการประชาชนที่เข้มแข็ง โดยการสนับสนุนการเกิดระบบเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งหมายถึงการจัดระบบความสัมพันธ์ใหม่ ระหว่าง คน ทรัพยากร และความรู้ อันเป็น 3 ปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การจัดการ และการพัฒนาที่เกิดจากภายในชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งค้นพบศักยภาพและทุนที่แท้จริงของตนเอง คือ ทุนที่เป็นทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งทุนทางสังคม (ดวงเดือน, 2548) หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า ทุนชุมชน

3. องค์ความรู้ในการทอผ้าพื้นบ้านของกลุ่มคนไทครั้งบ้านสุขเกษม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

องค์ความรู้เกิดขึ้นจากการสั่งสมความรู้ การคิดพัฒนาสิ่งของเครื่องใช้ต่าง เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง การทอผ้าพื้นบ้านเกิดจากการเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันมา ปัจจุบันชาวบ้านจึงนำองค์ความรู้ดั้งเดิมที่มีนั้นมาใช้ในการทอผ้าพื้นบ้าน และยังได้มีการพัฒนาวิธีการทอ การย้อมผ้า การออกแบบลวดลายให้สอดคล้องกับยุคสมัย

3.1 เส้นใยที่นิยมในการทอผ้าพื้นบ้าน คือ เส้นใยฝ้าย ผ้าที่ทอจากเส้นใยฝ้ายเป็นที่นิยมอย่างมาก เพราะเมื่อสวมใส่รู้สึกเย็นสบาย ดูแลรักษาง่าย ที่สำคัญสามารถปลูกและผลิตได้เองในครัวเรือน (วิถี, 2547)

3.2 การย่อมนสี

3.3 อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า

3.4 ขั้นตอนและวิธีการทอผ้าพื้นเมือง

3.5 ลวดลาย

4. กระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าพื้นบ้าน

การถ่ายทอดสืบทอดภูมิปัญญาชั้นแรก คือ ครอบครัว จากพ่อแม่ สู่ลูก จากพี่สู่น้อง และเครือญาติใกล้ชิดที่ถ่ายทอดความรู้ให้กันและกัน (ทรงพล, 2555) กระบวนการถ่ายทอดและการเรียนรู้ ไม่ได้เป็นไปตามขั้นตอน แต่มักจะมีการสลับกันไปมา ในลักษณะของการแสวงหาความรู้

ทรงศิริ (2542) กล่าวถึง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนโดยวิธีการบอก ให้อุและปฏิบัติด้วยตนเอง แต่วิธีการถ่ายทอดความรู้ที่ใช้เป็นประจำคือ การบอกเน้นให้เรียนเป็นผู้ถาม และมีความเห็นว่า วิธีการที่ดีที่สุดในการถ่ายทอดความรู้ คือ เริ่มต้นด้วยการให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง และการได้เป็นที่ยอมรับยกย่องจากสังคม คือ สิ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านภูมิใจมากที่สุดในชีวิต และเป็นเหตุจูงใจให้ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอด ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน คือ แหล่งความรู้ในการถ่ายทอดซึ่งมาจากตัวของปราชญ์ชาวบ้านเอง เนื้อหาสาระคือความรู้ในงานลักษณะของคนซึ่งปราชญ์ชาวบ้านอยากถ่ายทอดความรู้ให้คือ มีความสนใจอยากรู้ มีความขยันอดทน เมื่อทำการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน ปราชญ์ชาวบ้าน จะไม่มีการวางแผนล่วงหน้า ซึ่งสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้คือ ตัวปราชญ์ชาวบ้านเอง และระยะเวลาในการถ่ายทอดในแต่ละเรื่องไม่เท่ากัน

เอกรัฐ (2545) กล่าวถึงกระบวนการวิธีการถ่ายทอดความรู้ว่า ให้สังเกตแบบอย่างการปฏิบัติ ให้ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง รับฟังการอธิบายแนะนำเรื่องต่างๆ ให้ทดลองทำตามตัวอย่างของจริงที่ทำเสร็จแล้ว

5. กระบวนการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) สามารถนำมาประยุกต์ในองค์การลักษณะอื่น ๆ เช่น องค์การชุมชน หรือกลุ่มในชุมชน ที่มีการรวมตัวกันเพื่อบริหารจัดการสินค้าและบริการภายในชุมชน อย่างเป็นระบบ แบบแผน นำความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาทำให้เกิดคุณค่าและคุณประโยชน์แก่ชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยมีตัวความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญนำมาสู่การจัดการแล้วเกิดผลดังกล่าวยิ่งขึ้น ดังนั้นการจัดการความรู้จึงเป็นศาสตร์ที่เป็นหัวใจเป็นพลังสำคัญและเป็นความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ (ชวีช, 2547)

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการสร้างองค์ความรู้ที่เป็นระบบในการแสวงหาความรู้ การกำหนด การเข้าถึง และการแลกเปลี่ยนความรู้ที่เหมาะสม เพื่อสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานและการแก้ไขปัญหาต่างๆ รวมไปถึงรูปแบบการบริหารจัดการที่มีลักษณะบูรณาการให้สอดคล้องกับเวลาและบริบทแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์หลักๆ เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานทั้งในระดับองค์การและระดับชุมชนให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (กนกพร, 2555)

สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2547) ได้แบ่งประเภทของหลักการการจัดการความรู้ ออกเป็น 3 ประเภท คือ

(1) Content Management คือ การจัดการความรู้ที่ชัดเจน Explicit Knowledge โดยจัดระเบียบเอกสารหรือโครงสร้างต่างๆ อย่างเป็นระบบและสามารถเข้าถึงได้ง่าย

(2) Narrative Management คือ การจัดการความรู้โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่องที่รู้มา หรือเป็นการถ่ายทอดโดยการบอกกล่าว ซึ่งเป็นการจัดการความรู้แบบซ่อนเร้น Tacit Knowledge โดยไม่สามารถสรุปได้เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจนได้

(3) Content Management เป็นการจัดการความรู้โดยใช้กิจกรรมกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ภายในองค์กร ซึ่งการจัดการความรู้ลักษณะนี้จะผนวกรวม Tacit Knowledge และ Explicit Knowledge เข้าด้วยกัน

การจัดการความรู้ (KM = Knowledge Management) คือ การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขันสูงสุด

โดยที่ความรู้มี 2 ประเภท คือ 1) ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ บางครั้ง จึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม 2) ความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่าง ๆ และบางครั้งเรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้เกิดพัฒนาการของความรู้ หรือการจัดการความรู้ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กร มีทั้งหมด 7 ขั้นตอน

1. การบ่งชี้ความรู้ (Knowledge Identification) เป็นการพิจารณาว่าองค์กรมีวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ เป้าหมายคืออะไร เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ต้องใช้อะไร ปัจจุบันมีความรู้ อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด และอยู่ที่ใคร
2. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) เป็นการสร้าง แสวงหา รวบรวมความรู้ทั้งภายใน/ภายนอก รักษาความรู้เดิม แยกความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้วออกไป
3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) เป็นการกำหนดโครงสร้าง ความรู้ แบ่งชนิด ประเภท เพื่อให้สืบค้น เรียกคืน และใช้งานได้ง่าย

4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) เป็นการปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้ครบถ้วน สมบูรณ์

5. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) Web board บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) เป็นการแบ่งปัน สามารถทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีที่เป็นความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) อาจจัดทำเป็นเอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีที่เป็นความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) จัดทำเป็นระบบทีมข้ามสายงาน กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบที่เลี้ยง การสับเปลี่ยนงาน การยืมตัว เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น

7. การเรียนรู้ (Learning) เป็นการนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจ แก้ปัญหา และทำให้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบการเรียนรู้จากสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ในไปใช้ เกิดการเรียนรู้ และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนนักปฏิบัติ Community of Practice (CoP) กับการจัดการความรู้

ชุมชนนักปฏิบัติ (CoP = Community of Practice) คือ ชุมชนที่มีการรวมตัวกัน หรือเชื่อมโยงกันอย่างไม่เป็นทางการ โดยมีลักษณะดังนี้ ประสบบัญญ์ลักษณะเดียวกัน มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน ต้องการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากกันและกัน มีเป้าหมายร่วมกัน มีความมุ่งมั่นร่วมกัน ที่จะพัฒนาวิธีการทำงานได้ดีขึ้น วิถีปฏิบัติคล้ายกัน ใช้เครื่องมือ และภาษาเดียวกัน มีความเชื่อ และยึดถือคุณค่าเดียวกัน มีบทบาทในการสร้าง และใช้ความรู้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกัน อาจจะพบกันด้วยตัวจริง หรือผ่านเทคโนโลยี มีช่องทางเพื่อการไหลเวียนของความรู้ ทำให้ความรู้เข้าไปถึงผู้ที่ต้องการใช้ได้ง่าย มีความร่วมมือช่วยเหลือ

เพื่อพัฒนาและเรียนรู้จากสมาชิกด้วยกันเอง มีปฏิสัมพันธ์ต่อเนื่อง มีวิธีการเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งให้แก่สายในทางสังคมทำให้เพิ่มพูนความรู้ที่ลึกซึ้งขึ้นเรื่อย ๆ ในระดับที่ง่ายที่สุด

Wenger and Snyder (2000) ให้คำจำกัดความของ CoP คือ กลุ่มคนที่รวมตัวอย่างอย่างไม่เป็นทางการ มีความผูกพันกัน โดยมีการแลกเปลี่ยนความชำนาญและความชอบร่วมกัน และนำมาซึ่งความเข้มแข็งในเป้าหมายทางกลยุทธ์ของ CoP

พูลลาภ (2547) กล่าวว่า ชุมชนแนวปฏิบัติ เป็นกลุ่มคนที่มีแรงปรารถนา ที่จะพัฒนาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งร่วมกัน โดยชุมชนนักปฏิบัติจะประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีความสนิทสนมกลมเกลียวไว้วางใจซึ่งกันและกัน รวมทั้งคุ้นเคยในฝีมือและความชอบของกันและกัน จนถึงจุดหนึ่ง สมาชิกในชุมชนนักปฏิบัติ จะร่วมกันพัฒนาแนวปฏิบัติขึ้นมา ซึ่งแนวปฏิบัติเหล่านี้จะเป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของชุมชน สมาชิกจะนำแนวปฏิบัติเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงานและภายหลังจากการนำไปใช้แล้ว สมาชิกจะได้เรียนรู้จากการทดลองใช้ความรู้เหล่านั้น กลายเป็นความรู้แบบซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) ที่พวกเขาจะนำกลับมาแลกเปลี่ยนกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชนกลายเป็นวงจรการเรียนรู้ที่หมุนไปไม่มีหยุด และบดินทร์ (2547) สรุปไว้ว่า ชุมชนนักปฏิบัติ คือกลุ่มคนที่มีความชอบ ใส่ใจร่วมกัน มีความสนใจในสาระหรือมีปัญหาร่วมกัน สมาชิกในกลุ่มจะเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันเป็นระยะ ๆ ตลอดเวลา โดยที่สมาชิกแต่ละคนในชุมชนมีความสนใจและมีวัตถุประสงค์ร่วมกันที่จะเข้ามาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

จากแนวคิดการจัดการความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการที่หลากหลายในการเข้าถึงความรู้ และความจริง รวมไปถึงการเลือกเอาความรู้และความจริงเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการทำงานได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต และแหล่งความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นมีอยู่มากมาย ทั้งที่เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) และความรู้ที่ภายนอกตัวบุคคลสามารถเห็นได้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge)

5.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความรู้

Anderson and American Productivity & Quality Center: APQC (1996) ได้เสนอปัจจัยที่ทำให้การจัดการความรู้ (Knowledge Management Enablers) ประสบผลสำเร็จมี 4 ประการคือ 1) ภาวะผู้นำ (Leadership) 2) วัฒนธรรม (Culture) 3) เทคโนโลยี (Technology) และ 4) การวัดผล (Measurement)

สุวรรณ และคณะ (2548) ได้สรุปปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดการความรู้มี 5 ประการที่สำคัญ คือ

(1) ภาวะผู้นำและกลยุทธ์ โดยการจัดการความรู้จะประสบความสำเร็จอย่างดีนั้น จะต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารองค์กรหรือผู้นำชุมชน โดยผู้นำต้องเข้าใจแนวคิดและตระหนักถึงประโยชน์ที่ได้รับการจัดการความรู้ เพื่อที่จะสามารถสื่อสารและผลักดันให้เกิดการจัดการความรู้ในองค์กร หรือผู้บริหารต้องมีภาวะความเป็นผู้นำที่ชัดเจนนั่นเอง

(2) วัฒนธรรมองค์กร ซึ่งปัจจัยที่จะช่วยให้องค์กรบรรลุผลสำเร็จในการจัดการความรู้ได้ คือ วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ระหว่างบุคคล โดยการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์กรให้เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนความรู้จะต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้นำหรือผู้บริหารอย่างเต็มที่ เพื่อที่จะทำให้บุคลากรในองค์กรตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพ

(3) เทคโนโลยีสารสนเทศด้านการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีส่วนสำคัญ โดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตและอินทราเน็ตที่ช่วยให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้สามารถทำได้ง่ายขึ้น การช่วยให้คนสามารถค้นหาความรู้ และดึงความรู้ไปใช้ประโยชน์ และช่วยให้การจัดการความรู้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(4) การวัดผล การวัดผลของการจัดการความรู้จะช่วยให้องค์กรทราบถึงสถานะปัจจุบันการดำเนินการมีความคืบหน้าเพียงใดและได้ผลตามที่คาดหวังไว้หรือไม่อย่างไร ทำให้องค์กรสามารถทบทวนและประเมินผล การปรับปรุงกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

(5) โครงสร้างพื้นฐาน โดยโครงสร้างพื้นฐานนี้หมายถึง สิ่งที่จับต้องได้ เช่น สถานที่ อุปกรณ์ต่างๆ หรือสิ่งที่ไม่จับต้องไม่ได้ เช่น ระบบงานที่เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ นอกจากนี้ควรพิจารณาถึงโครงสร้างบุคลากรขององค์กรหรือชุมชนที่จะรับผิดชอบในการจัดการความรู้ เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน การแต่งตั้งหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน เป็นต้น

บดินทร์ (2547) ได้อธิบายเกี่ยวกับปัจจัยที่เอื้อและส่งเสริม (Enabler) การจัดการความรู้ไว้ 8 ประเด็นที่สำคัญๆ ดังต่อไปนี้

(1) ภาวะผู้นำ (Leadership) ในการกำหนดทิศทาง ความเชื่อและค่านิยมร่วมกัน ก่อให้เกิดความมุ่งมั่นร่วมกันทั้งองค์กร และการประเมินผลลัพธ์ที่คาดหวังไว้ และที่สำคัญคือ การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) และการปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง (Role Model)

(2) โครงสร้างองค์กร (Structure) ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อส่งเสริมการจัดการความรู้

(3) วัฒนธรรม (Culture) พฤติกรรม (Behavior) และการสื่อสาร (Communication) ที่ต้องกำหนดและแสดงออกเป็นพฤติกรรม เป็นวัฒนธรรม มุ่งสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ โดยปัจจัยที่สำคัญต่อการจัดการความรู้ก็คือ ความมุ่งมั่นและความเชื่อร่วมกัน เพื่อมุ่งสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้และการแบ่งปันองค์ความรู้ร่วมกัน

(4) เทคโนโลยี (Technology) และกระบวนการ (Process) ที่เอื้อต่อการจัดการองค์ความรู้และสิ่งที่สำคัญ ได้แก่ เทคโนโลยีด้านการสื่อสาร โดยเฉพาะระบบคอมพิวเตอร์และเครือข่ายเพื่อการจัดการข้อมูลสารสนเทศและองค์ความรู้ ก่อให้เกิดความสะดวก รวดเร็ว และง่ายต่อการใช้งาน

(5) การให้รางวัล (Rewarding) และการยอมรับ (Recognition) เพื่อสร้างแรงจูงใจ ต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เพราะการที่ผู้เชี่ยวชาญในองค์กรจะแบ่งปัน หรือถ่ายทอดองค์

ความรู้ของตนออกมา ควรเกิดจากความสมัครใจเป็นหลักและจะเป็นจริงได้ต้องมีแรงเกื้อหนุน และจงใจเป็นสำคัญ

(6) การวัดและประเมินผล (Measurement) หากไม่มีการวัดผลดำเนินการเราจะไม่สามารถจัดการปรับปรุงกระบวนการให้ดีขึ้นได้

(7) ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skills) และ ชีตความสามารถ (Abilities/ Competencies) ของทีมงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้

(8) การจัดการ (Management) หลังจากผู้นำได้กำหนดทิศทางและเลือกทำสิ่งที่ถูกต้องแล้ว ก็ต้องมีผู้จัดการที่มีความรู้ในการจัดการองค์ความรู้ และสามารถจัดการให้เกิดขึ้นจริงตามแผนงานได้

สรุปในการศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าพื้นบ้านของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ประสบความสำเร็จมีการกำหนดปัจจัยหลักๆ 5 ประเด็นที่มีผลต่อการจัดการความรู้ได้แก่ 1) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการความรู้ 2) วัฒนธรรมองค์การ 3) ภาวะผู้นำ 4) โครงสร้างพื้นฐานและ 5) เทคโนโลยี ซึ่งศึกษารายละเอียดในแต่ละประเด็นดังนี้

(1) ความรู้ความเข้าใจ หมายถึง ความสามารถในการรวบรวมสาระ จดจำข้อมูล ความหมาย ข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ เรื่องเรื่องราวต่าง ๆ โดยสามารถเก็บสะสมไว้และระลึกได้นำออกมาใช้ประโยชน์ และยังสามารถสื่อความหมาย ดีความ ขยายความ หรือแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ หลังจากที่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องราวนั้น ๆ แล้วได้เป็นอย่างดีชัดเจน สำหรับระดับความรู้ที่ Bloom and Others (1981) ได้แบ่งระดับความรู้ (Cognitive Domain) เป็น 6 ระดับ จากชั้นที่ง่ายไปสู่ชั้นที่ยาก ดังนี้

1) ความรู้ความจำ (Knowledge–Memory) เป็นความสามารถในการรักษาเรื่องราวทั้งหมดของประสบการณ์ที่ผ่านมา และสิ่งที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ด้วย การแสดงออกของความรู้ด้านนี้คือ ผู้เรียนสามารถระลึกและถ่ายทอดเรื่องราวนั้น ๆ ออกได้อย่างถูกต้องอาจ

แสดงออกโดยการพูด การท่อง การเขียนบรรยาย หรือแสดงกิริยาท่าทาง วิธีวัดผลคือ การใช้วิธีการซักถาม วิธีสังเกต ใช้แบบสอบถาม ให้เขียน

2) ความเข้าใจ (Comprehension) เป็นความสามารถในการจับใจความสำคัญของเรื่อง ได้แก่ การแปลความหมาย แล้วเปรียบเทียบ และย่อเอาแต่ใจความสำคัญออกมา การแสดงออกของความรู้ด้านนี้ คือ ผู้เรียนสามารถแปลความตีความ และขยายความเรื่องราวนั้น ๆ ได้ วิธีวัดผล คือ การใช้วิธีสังเกต สัมภาษณ์ ใช้แบบสอบถามให้อธิบาย

3) นำความรู้ไปใช้ (Application) เป็นความสามารถในการนำหลักการกฎเกณฑ์ และวิธีดำเนินการต่างๆ ที่ได้เรียนรู้ออกมาใช้แก้ปัญหาในลักษณะเดียวกันได้ การแสดงออกของความรู้ด้านนี้ คือ ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่เรียนมาไปใช้ในเรื่องราวใหม่ด้วยตนเอง วิธีวัดผล คือ การสังเกต

4) วิเคราะห์ (Analysis) เป็นความสามารถในการแยกเรื่องราวข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ใดออกมาเป็นส่วนย่อยๆ ได้และบอกได้ว่าส่วนย่อยนั้นๆ มีความสำคัญและสัมพันธ์กันอย่างไร รวมทั้งหลักการที่มีอยู่ร่วมกัน การแสดงออกของความรู้ด้านนี้ คือ ผู้เรียนสามารถแยกเรื่องราวหาความสำคัญ และของความสัมพันธ์ที่แยกออกมาได้ บอกได้ว่าความสัมพันธ์นั้นเกิดจากหลักการใด วิธีวัดผล คือ การสังเกต การซักถาม

5) สังเคราะห์ (Synthesis) เป็นความสามารถในการรวมส่วนย่อยๆ เป็นส่วนใหญ่เรื่องเดียวกับ ผลจากการรวมจะเกิดสิ่งใหม่ที่รูปใหม่ หน้าที่ใหม่ การแสดงออกของความรู้ด้านนี้ คือ ผู้เรียนสามารถที่จะเรียบเรียง จัดลำดับเรื่องราว วางโครงการและจัดสิ่งต่างๆ ขึ้นมาตามแนวใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพดีกว่าเดิม

(2) วัฒนธรรมองค์กรแบบชุมชน (Communal Culture) องค์กรที่มีลักษณะของวัฒนธรรมแบบนี้จะมีระดับความเป็นมิตรและระดับความพร้อมเพรียงกันของหมู่สมาชิกภายในองค์กรในระดับสูง และองค์กรในลักษณะนี้จะมีลักษณะคล้ายกับองค์กร แบบการค้า (Mercenary Culture) แต่จะแตกต่างกันตรงที่องค์กรในลักษณะนี้จะมีความสามัคคีกลมเกลียวกันในหมู่สมาชิกมากกว่า บุคลากรมีระดับของแรงจูงใจสัมฤทธิ์มากกว่า ซึ่งเกิดจากการสร้างแรงบันดาลใจจาก การที่องค์กรมีลักษณะแบบนี้จะมีผู้นำที่มีบารมีสูง มีวิสัยทัศน์ในการบริหาร

จัดการ โดยมีความเชื่อว่า การบุคคลที่อยู่ในพื้นที่หรือหมู่บ้านเดียวกันมักจะมีการช่วยเหลือกัน เนื่องจากพวกเขา มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและมีความเชื่อที่เป็นจิตวิญญาณเดียวกันกับชุมชน พวกเขาจะมีความจงรักภักดีและซื่อตรงลงร่วมกันของกลุ่มค่อนข้างสูงและมุ่งมั่นในเป้าหมายของกลุ่มเป็นหลัก อีกทั้งการมีซื่อตรงลงร่วมกัน (High Commitment) สามารถทำให้เกิดวัฒนธรรมที่แข็งแกร่ง และการบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายและซื่อตรงลงร่วมกันของสมาชิกในองค์กรด้วย (Kotter and Heskett, 1992) การที่องค์กรมีวัฒนธรรมองค์กรที่แข็งแกร่งทำให้มีอิทธิพลต่อสมาชิกให้เกิดการยอมรับและทำความเข้าใจ ทั้งในเรื่องของเป้าหมาย ค่านิยม และการกำหนดพฤติกรรมร่วมกัน เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการความรู้ภายในองค์กร

(3) ภาวะผู้นำ ผู้นำต้องมีความสามารถทำให้เกิดความน่าเชื่อถือ เชื่อมมั่นในการทำสิ่งที่ถูกต้อง การแสดงออก การเป็นผู้นำในด้านศีลธรรมและจริยธรรมแบบอย่างสูง ผู้นำจะต้องหลีกเลี่ยงการใช้อำนาจในการแสดงความเป็นเจ้าของ และผู้นำจะต้องมีความกระตือรือร้นและการแสดงออกที่ดี โดยเฉพาะการพูดชักชวนโน้มน้าว จิตใจให้ผู้ตามปฏิบัติตามด้วยความเชื่อมั่น ศรัทธา มีความมั่น ไว้วางใจและความผูกพันในวัตถุประสงค์และภารกิจของผู้นำ เรียนรู้วิธีแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบและสร้างสรรค์

(4) โครงสร้างพื้นฐาน โครงสร้างพื้นฐานเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญที่จะสนับสนุนให้เกิดกระบวนการในการจัดการความรู้เกิดขึ้นได้ เนื่องจากโครงสร้างทั้งเรื่องของโครงสร้างทางกายภาพ เช่น อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ไฟฟ้า ประปา การคมนาคมต่างๆ ของชุมชนโดยเกี่ยวข้องกับ การดำเนินงานของกลุ่ม และโครงสร้างเชิงระบบ เช่น โครงสร้างการบริหารงาน (Mertins, 2003) ซึ่งการมีคณะกรรมการในรูปแบบที่ชัดเจน เป็นโครงสร้างองค์กรที่มีความยืดหยุ่น (Flexible) มีการบริหารแบบกระจายอำนาจ (Decentralize) และมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่มไว้อย่างชัดเจน

(5) เทคโนโลยี เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการช่วยส่งเสริม การบริหารจัดการความรู้ดำเนินไปได้โดยสะดวก ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีพื้นฐาน เช่น โทรศัพท์ ไปจนถึงเทคโนโลยีสื่อสารที่ช่วยเหลือการบริหารจัดการความรู้ในด้านการสืบค้นความรู้ การเก็บรักษาความรู้ และการกระจายความรู้ไปสู่บุคคลอย่างทั่วถึงกันทั้งในและนอกองค์กร จุดมุ่งหมายหลักของเทคโนโลยีสื่อสารที่กล่าวถึง คือ การนำความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคล หรือเอกสารรายงานต่าง ๆ ออกมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ (กิดานันท์, 2540)

5.2 รูปแบบการจัดการความรู้เชิงกระบวนการ (Knowledge Management Process Model)

กนกพร (2555) กล่าวไว้ว่า กระบวนการสร้าง และสืบทอดความรู้ของชุมชนในก่อนนั้น พบว่า ความรู้ถูกสร้างหรือคิดขึ้นโดยบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เพื่อตอบปัญหาบางอย่างที่มีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นและในกระบวนการนั้นตัวความรู้อาจได้มาจากชุมชนอื่นก็เป็นได้ เช่น จากการอพยพย้ายถิ่นหรือการที่ชุมชนไปสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ ไม่ว่าจะโดยทางเศรษฐกิจ ทางการเมืองหรือในทางใดก็ตามของคนในชุมชน ความรู้ถูกสืบทอดในครอบครัว หรือสืบทอดกันเองในชุมชน โดยมีบ้านหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือสถานที่อื่นที่มีการรวมตัวกันของคนในชุมชน อีกทั้งความรู้ในชุมชนจะมีผู้สร้าง ผู้สืบทอด ผู้ใช้ความรู้เป็นกลุ่มคนเป็นชุมชนทั้งหมด แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นถูกรักษาและสืบทอดไว้โดยบุคคล และได้สรุปกระบวนการจัดการความรู้ทั้งหมด 8 ประเด็น ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้ (Knowledge Identification) 2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ (Knowledge Acquisition and Capture) 3) การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) 4) การประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่ (Knowledge Codification) 5) การแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) 6) การจัดเก็บความรู้ (Knowledge Storage) 7) การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge Transfer) และ 8) การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ (Knowledge Utilization or Application)

1) การระบุ/กำหนดความรู้ (Knowledge Identification) ขั้นตอนก็คือ การนำเอาความมุ่งหมาย (Purpose) วิสัยทัศน์ (Vision) พันธกิจ (Mission) เป้าหมาย (Goal) วัตถุประสงค์ (Objective) นโยบาย (Policy) ขององค์การเป็นตัวตั้งใช้ในการกำหนดความรู้ที่ต้องการใช้ โดยองค์การต้องมีการออกแบบกลไกที่ต้องการเกี่ยวกับความรู้ทั้งจากภายในและภายนอกองค์การ และในการระบุความรู้องค์การอาจใช้เครื่องมือที่เรียกว่า Knowledge Mapping หรือการทำแผนที่ความรู้ เพื่อหาว่าความรู้อะไรบ้าง ในรูปแบบใดอยู่ที่ใคร และความรู้อะไรบ้างที่องค์การจำเป็นต้องมี และทำให้องค์การทราบว่าขาดความรู้อะไรบ้างทำให้องค์การสามารถวางแผนขอบเขตของการจัดการความรู้และสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทั้งนี้สิ่งที่สำคัญต้องอาศัยสมาชิกในองค์การหรือชุมชนที่มีความรู้ความสามารถ และมีความคิดใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ที่จะสนับสนุนความสำเร็จขององค์การได้ (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, 2547)

2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ (Knowledge Acquisition and Capture) โดยการแสวงหาความรู้เป็นความสามารถในการเรียนรู้ของคนส่วนใหญ่ในองค์กร ซึ่งองค์ประกอบที่จะสนับสนุนการแสวงหาความรู้ ได้แก่ เครื่องมือที่ช่วยในการรวบรวมข้อมูลที่มีความสามารถในการกรองข้อมูล การแสวงหาความรู้จากภายนอก เช่น การค้นหาความรู้จากสื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความรู้ที่องค์กรต้องการ จากหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วารสาร บทความ หรืองานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ ที่มีการจัดเก็บรวบรวมไว้เพื่อเผยแพร่ หรือเป็นการวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องจากภายนอกองค์กร การแสวงหาความรู้จากภายใน เป็นความสามารถในการเรียนรู้จากทุกส่วนภายในองค์กร ซึ่งความรู้ในลักษณะจะเกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์การดำเนินงานต่างๆ ภายในองค์กร ทั้งในส่วนตัวบุคคลหรือในภาพรวมขององค์กร

3) การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) โดยพื้นฐานแล้ว ความรู้นั้นถูกสร้างมาจากภายในจิตใจของมนุษย์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม หรือเป็นความรู้แบบซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) และมีการถ่ายทอดออกมาในรูปของความรู้แบบชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ซึ่งการสร้างความรู้เกี่ยวข้องกับความรู้ที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ (Generative) และเกี่ยวข้องกับแรงผลักดัน การหั่งรู้และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในสิ่งที่เกิดขึ้นของแต่ละบุคคลและองค์กร ทั้งนี้การสร้างความรู้ รูปแบบต่างๆ ในการสร้างความรู้ มีดังนี้ (ชุตินา, 2549) (1) บุคคลให้ความรู้ที่ตนมีอยู่กับผู้อื่น เช่น การถ่ายทอดความรู้จากการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด (2) การนำความรู้ที่องค์กรมีอยู่ผนวกเข้ากับความรู้ของแต่ละบุคคลเพื่อให้เกิดความเป็นความรู้ใหม่และแบ่งปันกันทั่วทั้งองค์กร (3) ความรู้ที่ได้จากการรวมและสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่เข้าด้วยกันในรูปแบบนี้อาจจำกัดอยู่ที่ความรู้ที่มีอยู่แล้ว (4) ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการภายใน โดยสมาชิกองค์กรค้นพบแนวทางได้เอง และมีกิจกรรมมากมายที่องค์กรสามารถดำเนินการเพื่อสร้างความรู้ (5) การเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (6) การแก้ไขอย่างเป็นระบบ (7) การทดลอง ซึ่งเป็นการสร้างแรงจูงใจและโอกาสสำหรับการเรียนรู้ (8) การเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมา

4) การประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่ (Knowledge Codification) โดยวัตถุประสงค์ของการประมวลความรู้ คือ การจัดความรู้ให้อยู่ในรูปแบบที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงได้ และนำไปประยุกต์ใช้อย่างสะดวก

5) การแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) คือการส่งผ่านความรู้ระหว่างบุคคลหรือองค์กร (Keong and Al-Hawamdeh, 2002) และผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการหรือกิจกรรมที่เป็นทางการเน้นการแลกเปลี่ยนความรู้แบบชัดแจ้ง เนื่องจากความรู้แบบชัดแจ้งสามารถแลกเปลี่ยนแบบตรงไปตรงมา ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้โดยการจัดทำเอกสาร ฐานความรู้ การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้จะช่วยให้เข้าถึงความรู้ได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น ในขณะที่กระบวนการที่ไม่เป็นทางการเน้นการแลกเปลี่ยนความรู้แบบซ่อนเร้น ทั้งนี้ลักษณะการแลกเปลี่ยนความรู้แบบซ่อนเร้นเป็นการส่งผ่านความรู้แบบตัวต่อตัวหรือแบบกลุ่ม (Socialization) อาจทำได้หลายรูปแบบ ได้แก่ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community of Practice: CoP) ระบบพี่เลี้ยง (Mentoring System) และการเรียนรู้ (Learning) โดยวิธีการเหล่านี้จะเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในองค์กรมีการแลกเปลี่ยนทักษะและการเรียนรู้ใหม่ๆ ซึ่งกันและกัน

6) การจัดเก็บความรู้ (Knowledge Storage) เป็นการนำเอาความรู้ที่ได้จากสร้างและพัฒนาที่กำหนดสิ่งสำคัญที่จะเก็บไว้เป็นองค์ความรู้ โดยต้องพิจารณาถึงวิธีการในการเก็บรักษาและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามความต้องการขององค์กร โดยต้องเก็บรักษาสิ่งที่องค์กรเรียกว่าเป็นความรู้ให้ดีที่สุด ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลสารสนเทศ ตลอดจนผลสะท้อนกลับ การวิจัยและการทดลอง การจัดเก็บเกี่ยวข้องกับด้านเทคนิค เช่น การบันทึกเป็นฐานข้อมูล (Database) หรือการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน รวมทั้งที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางมนุษย์ด้วย เช่น การสร้างและการจดจำของปัจเจกบุคคล เป็นต้น

7) การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge Transfer) การถ่ายทอดความรู้ที่มีความจำเป็นสำหรับองค์กรเนื่องจากองค์กรจะมีการเรียนรู้ได้ดีขึ้นเมื่อความรู้มีการกระจายถ่ายทอดไปอย่างรวดเร็วและเหมาะสมทั่วทั้งองค์กร นอกจากนี้การถ่ายทอดความรู้ยังเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนที่ของข้อมูลสารสนเทศ และความรู้ระหว่างบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่งนั้นอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการ เช่น การสื่อสารด้วยการเขียน การฝึกอบรม การประชุม การสรุปข่าวสาร สื่อสารในองค์กรด้วยสิ่งพิมพ์หรือเครื่องเสียง การไปเยี่ยมชมงานต่าง ๆ และการใช้ระบบพี่เลี้ยง เป็นต้น ส่วนการถ่ายทอดความรู้อย่างไม่เป็น

ทางการที่เกิดขึ้นในหน้าที่ที่จำเป็นประจำอย่างไม่มีแบบแผน เช่น จากประสบการณ์เรื่องเล่าที่เล่าต่อกันมา และเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ เป็นต้น

8) การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ (Knowledge Utilization or Application) คุณค่าของความรู้นั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อได้ถูกนำไปใช้ การใช้ความรู้ คือการนำความรู้ที่ได้รับจากการเผยแพร่ หรือถ่ายทอดความรู้มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการทำงาน สามารถนำความรู้มาช่วยในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมและทันเวลาที่ ทั้งนี้การประยุกต์ใช้ความรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ (Knowledge Exploitation) นั้นเป็นขั้นตอนที่ต้องการให้เกิดการขับเคลื่อนหรือส่งเสริมให้สมาชิกในองค์กรมีการมีใช้และแลกเปลี่ยนความรู้

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กมลทิน พรหมประไพและคณะ (2545: 113-118) ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอดผ้าพื้นเมือง: กรณีศึกษาอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการถ่ายทอดการทอดผ้าพื้นเมือง และศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของท้องถิ่นของผู้รู้ในอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอดผ้าพื้นเมืองของอำเภอทองแสนขัน จะใช้วิธีมุขปาฐกหรือการบอกเล่า โดยไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและดูแบบอย่างการปฏิบัติ โดยเน้นการให้ผู้รับการถ่ายทอดลงมือปฏิบัติและเรียนรู้จากของจริง สำหรับความคิดเห็นของผู้รู้เกี่ยวกับความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของท้องถิ่นด้านอาชีพการทอดผ้า ผู้รู้ต้องการให้โรงเรียนนาภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการทอดผ้า จัดทำเป็นหลักสูตรวิชาชีพ และต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร

ท้องถิ่นตั้งแต่ การวางแผน การรวบรวมข้อมูล การวัดและประเมินผล และการนำหลักสูตรท้องถิ่นมาใช้ นอกจากนี้ยังเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูสืบสานศิลปวัฒนธรรมไทยแบบดั้งเดิมมิให้สูญหายไปจากท้องถิ่น

ประกาศิต หงส์วิเศษ (2545) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบนที่สูง: กรณีศึกษา บ้านหล่อโย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ส่วนหนึ่งของการศึกษาอธิบายว่า ภูมิปัญญามีกระบวนการเกิดจากการสืบทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม แล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้น แล้วกระจายความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยเริ่มจากการอบรมสั่งสอนโดยสถาบันครอบครัว เครือญาติ และผู้สนใจที่อื่นๆ ในสังคมและต่างถิ่น โดยวิธีการเล่าเรื่อง การบอก พาไปดู และให้ลงมือปฏิบัติจริงจนเกิดความชำนาญ ซึ่งบุคคลที่จะถ่ายทอดความรู้จากการศึกษา พบว่า เมื่อตนเองประสบความสำเร็จ ซึ่งก็เกิดจากการปฏิบัติจนเป็นผลสำเร็จ จึงอยากมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือผู้อื่นและต้องการเป็นที่ยอมรับของบุคคลรอบข้าง

กิตติศักดิ์ ชุมทอง (2551: 82-100) ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ระดับครัวเรือนของผู้ประกอบอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน: ศึกษาเฉพาะกรณี องค์การชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ระดับครัวเรือนของผู้ประกอบอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ จากประชากรตัวอย่างซึ่งเลือกเฉพาะเจาะจงจากครัวเรือนที่มีทักษะจักสานระดับดีมาก ระดับดีและระดับพอใช้ ผลการศึกษา พบว่า 1) กระบวนการจัดการความรู้ของครัวเรือนผู้ประกอบอาชีพไม้ไผ่มีระดับดีมาก เริ่มต้นจากทบทวนฐานความรู้ที่ตนเองมีและพยายามกำหนดความรู้ที่ตนเองต้องการเพิ่มเติมจดบันทึกไว้ในสมุด เมื่อมีโอกาสจะจัดหาความรู้ที่ต้องผ่านวิธีการถาม การอ่านหนังสือ การสังเกต ฯลฯ ต่อจากนั้นก็นำข้อมูลที่ได้ มาเรียนรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติจริงด้วยตนเองจนเกิดผลที่ตนเองพอใจ แล้วมาถ่ายทอดด้วยวิธีการสาธิตไปพร้อม ๆ กับสมาชิกทำตามอย่าง เพื่อให้สมาชิกนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการซื้อของตลาดกลุ่มเป้าหมายร่วมกัน 2) กระบวนการจัดการความรู้ของครัวเรือนผู้ประกอบอาชีพไม้ไผ่มีระดับดี เริ่มต้นจากผู้ประกอบ

อาชีพทดลองหาวิธีที่จะพอแก้ปัญหาได้ โดยคิดถึงเหตุและผลของปัญหารวมถึงความน่าจะเป็นไปได้ เมื่อได้ความคิดสรุป ก็ทดลอง ขณะที่ทดลองก็คิดไปด้วยทดลองไปด้วย เมื่อผลการคิดและทดลองสำเร็จแก้ปัญหาได้ สุดท้ายก็นำ วิธีการที่คิดค้นไปต่อยอด และ 3) กระบวนการจัดการความรู้ของครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพฝีมือระดับพอใช้ ภายในองค์การชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า ไม่มีการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความรู้ให้มีความต่อเนื่อง เพราะใช้ฐานความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษเพียงอย่างเดียว

กระบวนการจัดการความรู้ทั้ง 3 ระดับสามารถสรุปได้ว่า การที่ครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพสามารถยกระดับความรู้จากเดิมเป็นครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพฝีมือระดับพอใช้ เป็นระดับดีและดีมากในที่สุดเพราะสมาชิกในเครื่องเรือนต่างมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความรู้ทางด้านอาชีพให้มีความต่อเนื่อง ผ่านการปฏิสัมพันธ์เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้อยู่เสมอและยิ่งความรู้ที่แฝงเร้นภายในครัวเรือน มีความหลากหลาย ยิ่งส่งผลให้ครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพมีศักยภาพในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความรู้ในอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการซื้อของตลาดกลุ่มเป้าหมายที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง โดยสรุปกระบวนการจัดการความรู้ที่ศึกษาจำแนกได้ 5 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การใช้ความรู้ 2) การส่งเสริมความรู้ 3) การสร้างความรู้ 4) การสั่งสมความรู้ และ 5) การสืบสานความรู้

ปัญญา เมืองรีน (2552) ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษากรณี เครือข่ายศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ จังหวัดระยอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ในบริบทชุมชน และการเปรียบเทียบถึงรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้ของเครือข่ายชุมชน โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนจะเป็นไปในลักษณะของการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้เรื่องของการจัดการดินจากคนสู่คน โดยการพูดคุย แนะนำ และการให้ลงมือปฏิบัติจริง จนเกิดความชำนาญและสามารถที่จะนำไปปฏิบัติได้ทันที และจะมีการนำความรู้ถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง

ส่วนการเปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้นั้นจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับ Knowledge Management Process โดยจะมีการกำหนดสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ มีการเสาะแสวงหาความรู้ ในส่วนที่เกี่ยวกับดิน ซึ่งจะเป็นไปในลักษณะของการได้ความรู้มาจากตัวบุคคลเป็นหลัก โดยการพูดคุยหรือการลงมือปฏิบัติจริง จากสิ่งที่ผู้ถ่ายทอดให้ลงมือกระทำหรือมีการเสาะแสวงหาความรู้หรือสร้างขึ้นมาจากการทำงานของเราเอง มีการรวบรวมหรือดึงความรู้ต่างๆ มาทำให้เป็นเนื้อหาที่เหมาะสม แล้วนำความรู้ที่ปฏิบัติจริงแล้วเก็บไว้ในตัวบุคคลหรือการจัดบันทึกจากนั้นก็มีการแยกแยะข้อมูลต่าง ๆ เพื่อให้ง่ายแก่การถ่ายทอดความรู้จากผู้ที่จะถ่ายทอดสู่ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ โดยมีรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้ในบริบทของเครือข่าย คือ (1) การเรียนรู้ (2) การปฏิบัติ (3) การกลั่นกรองหรือทดลอง และ (4) การถ่ายทอดความรู้ ซึ่งจำมาซึ่งการถ่ายทอดความรู้ที่จะมีการขยายเครือข่ายไปอย่างต่อเนื่องและมีรูปแบบของการเรียนรู้และถ่ายทอดอย่างไม่รู้จักจบสิ้นเป็นเกลียวแห่งความรู้ในบริบทของชุมชน

ดวงฤทัย อรรถแสง (2552) ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ พบว่า การจัดการความรู้ในการอนุรักษ์ สืบทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ บ้านหนองหญ้าปล้อง มีกระบวนการจัดการความรู้ ดังนี้ (1) การสร้างความรู้ ที่มาจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายายเป็นผู้สอน จากการสังเกต จดจำ ทดลองปฏิบัติตามเมื่อไม่เข้าใจหรือพบปัญหา จะสอบถามพ่อแม่หรือผู้รู้ เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันเองภายในกลุ่ม และการลองผิดลองถูก เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ต้องการและยังได้รับความรู้จากหน่วยงานของภาครัฐที่ให้การสนับสนุนเข้ามาอบรมให้กับตัวแทนกลุ่ม (2) การจัดเก็บความรู้เป็นการจัดเก็บความรู้ โดยในรูปแบบการจัดทำ ประสพการณ์ การจดบันทึกแบบย่อ ๆ ไว้ในสมุดส่วนตัว นอกจากนี้มีการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบวีดิทัศน์ ซึ่งได้อธิบายถึงกระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติในภาพรวมเท่านั้น ไม่ได้ได้อธิบายขั้นตอนต่างๆ อย่างละเอียด (3) การเผยแพร่ความรู้ พบว่า มีการกระจายความรู้โดยการสอนงานกันภายในครอบครัว มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันเองระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มฯ เปิดศูนย์การเรียนรู้ขึ้น ณ ที่ทำการกลุ่มเพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการ

ถ่ายทอดความรู้ เปิดให้บริการบ้านพักแบบโฮมสเตย์ ซึ่งนักท่องเที่ยวที่มาพักจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านรวมถึงได้เรียนรู้กระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติด้วย และยังได้เผยแพร่ความรู้โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นการย้อมสีธรรมชาติไปสอนนักเรียนที่โรงเรียนบ้านหนองหญ้าปล้องวิทยา นอกจากนี้ยังได้นำขั้นตอนกระบวนการผลิตไปจัดแสดงที่งานประเพณีของอำเภอัญญาศิริและที่อื่นๆ ที่สนใจติดต่อเข้ามา (4) การใช้ความรู้ พบว่า ได้นำความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ความรู้จากประสบการณ์ ความชำนาญ และความรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มมาปฏิบัติและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม ทั้งนี้ได้มีการขยายผลหรือยกระดับความรู้ที่มีอยู่โดยการนำเอาความรู้ใหม่ ๆ จากการลองผิดลองถูก หรือจากการเข้าอบรมต่าง ๆ จากหน่วยงานของรัฐบาลที่ให้การสนับสนุนมาปฏิบัติ จนเกิดทักษะและความชำนาญส่งผลให้กระบวนการผลิตมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันขององค์กรให้สูงขึ้น เมื่อมีความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นจะมีการเผยแพร่และถ่ายทอดความรู้ต่อไป

กมลวรรณ วรรณชนง (2553) ศึกษาเรื่อง ทูตทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนพึ่งตนเอง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า การจัดการความรู้ของชุมชนพึ่งตนเองมีขั้นตอนที่สำคัญ 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างความรู้ของชุมชนพึ่งตนเอง พบว่ามี 2 ลักษณะ คือ การสร้างความรู้ที่ได้มากจากการพัฒนาภายในกลุ่ม และการสร้างความรู้ที่ได้รับมาจากภายนอกกลุ่ม ความรู้ของชุมชนพึ่งตนเองทั้ง 4 แห่งส่วนใหญ่เป็นการสร้างความรู้ที่ได้มาจากการพัฒนาภายในกลุ่ม ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างสมาชิก การค้นคว้าทดลองและการลองผิดลองถูก ส่วนการสร้างความรู้ที่ได้รับมาจากภายนอกกลุ่มก็มักมาจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การปรึกษาหารือร่วมกัน การได้รับคำแนะนำ และการศึกษาดูงาน จากหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน 2) การจัดเก็บความรู้ของชุมชนพึ่งตนเอง พบว่า มีการจัดเก็บความรู้ 2 ระบบที่ปรากฏ ได้แก่ ระบบที่จัดเก็บไว้ในตัวคน และระบบที่จัดเก็บไว้นอกตัวคน ระบบที่จัดเก็บความรู้ไว้ในตัวคนมักมาจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ รวมทั้งการบอกเล่าหรือการสอนจากบุคคลอื่น การจัดเก็บความรู้ของชุมชนพึ่งตนเองส่วนมากพบว่ามักเป็นระบบที่

จัดเก็บไว้ในตัวคน สำหรับระบบที่จัดเก็บไว้นอกตัวคนเป็นการถ่ายทอดออกมาจากตัวคนแล้ว บันทึกไว้ในสื่อบันทึกชนิดต่าง ๆ 3) การแบ่งปันความรู้ของชุมชนพึ่งตนเอง แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ การแบ่งปันความรู้ของกลุ่มให้แก่สมาชิก การแบ่งปันความรู้จากภายนอกกลุ่มสู่สมาชิกและการแบ่งปันความรู้ของกลุ่มสู่ภายนอกกลุ่ม อย่างไรก็ตามแต่ละชุมชนมักเลือกใช้วิธีการแบ่งปันความรู้โดยคำนึงถึงศักยภาพและความเหมาะสม จึงมีวิธีการแบ่งปันความรู้ที่หลากหลายที่พบ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การลงมือปฏิบัติจริง การสร้างเครือข่าย การสอน การถ่ายทอดประสบการณ์ การอบรม การเทศนา และการใช้สื่อ และ 4) การประยุกต์ใช้ความรู้ของชุมชนพึ่งตนเอง มีหลายลักษณะ ได้แก่ การนำ เรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม มาประยุกต์ใช้กับการความดีของกลุ่มจะสะสมทรัพย์บ้านท่าพริก การนำความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านมาประยุกต์กับการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง การนำคำสอนเรื่องบุญนิยมมาประยุกต์กับการดำเนินงานของโรงเรียนประชาชาติศิระะอโศก เป็นต้น

ประพันธ์ แสงแก้ว (2553: 77-78) ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ในเขตองค์กรบริหารส่วนตำบลทุ่ง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี กรณีศึกษา การทำน้ำตาลโตนด การจักสานหมวกใบตาล และการทำผัดไทยไชยา โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งส่วนหนึ่งของการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะการถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ในเรื่องการทำน้ำตาลโตนด การจักสานหมวกใบตาล และการทำผัดไทยไชยา พบว่า ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านยังมีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ จึงมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง รุ่นแล้วรุ่นเล่า โดยวิธีการบอกเล่าตัวต่อตัว การเรียนรู้จากการสังเกต การฝึกฝน เป็นต้น ซึ่งจะมีการถ่ายทอดกันด้วยวิธีการใดขึ้นอยู่กับเรื่องที่จะถ่ายทอดเป็นสำคัญ การจัดการความรู้ไม่มีปรากฏให้เห็นมีเพียงการถ่ายทอดตัวต่อ เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล ไม่มีการบันทึกเป็นเรื่องราว สกัดเอาความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลออกมาเป็นความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง ไม่มีการรวบรวมความรู้เป็นหมวดหมู่ ในปัจจุบันถือว่า มีความเสี่ยงที่จะทำให้ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านสูญหายไป จากท้องถิ่น เนื่องจากความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนมากจะอยู่ในตัวบุคคล และไม่มีการจดบันทึกเป็นตำราหรือมีการถ่ายทอดไปยังบุคคลรุ่นหลัง ซึ่งอาจจะมีเพราะสาเหตุที่มีผู้สนใจหรือสาเหตุใดก็ตาม ทำให้ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านสูญหายไปกับการเสียชีวิตของบุคคลที่มีความรู้นั้นและ

ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านหลาย ๆ เรื่องได้สูญหายไปแล้ว และไม่สามารถค้นหาหลักฐานที่จะฟื้นฟูกลับมาได้ดั้งเดิม

กนกพร ฉิมพลี (2555) ทำการศึกษา เรื่อง รูปแบบการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า 1) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝัง วิธีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลาน เพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา 2) กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญได้แก่ (1) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม จากนั้นจึงนำไปสู่ (2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอก เพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม และนำไปสู่ (3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น และเป็นที่มาของ (4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และ (5) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้ แล้ว สามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่อง และ3) เงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานประสบความสำเร็จ มี 4 เงื่อนไขที่สำคัญได้แก่ (1) ความรู้ด้านการจัดการความรู้ (2) วัฒนธรรมองค์การ (3) ภาวะผู้นำและ (4) โครงสร้างพื้นฐาน รวมไปถึงข้อค้นพบที่สำคัญของการวิจัย คือ “การพึ่งตนเอง” ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตเครื่องจักสาน ซึ่งจากองค์ประกอบหลักทั้ง 3 ประการนั้น นำไปสู่การพึ่งตนเองของกลุ่มองค์การชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยมีหลักการที่สำคัญได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคี การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต และการมีใจรักในด้านการจักสาน

ศิริภรณ์ กุลจิตติวิรัช (2555) ทำการวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้การทอผ้าย้อมคราม บ้านโนนสะอาด ตำบลนาบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครพนม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) บริบทชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า ย้อมคราม 2) องค์ความรู้และลวดลายผ้าย้อมคราม 3) กระบวนการจัดการความรู้ในด้านการผลิตและการทอผ้าย้อมคราม บ้านโนนสะอาด ตำบลนาบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครพนม ผลการวิจัยพบว่า 1) สมาชิกกลุ่มทอผ้ามีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเมื่อ พ.ศ. 2539 การทอผ้าย้อมครามเป็นการทำสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และในปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้การผลิตและ การทอผ้าย้อมครามยังไม่มี การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ขาดการบันทึกกระบวนการที่เป็นระบบ ผู้ที่มีความชำนาญในการทอผ้าย้อมครามส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ หากบุคคลเหล่านั้นเสียชีวิต ความรู้นั้นก็อาจเกิดการสูญหายไปด้วย 2) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าย้อมครามเกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์เรียนรู้ ปรับปรุงและถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่น ได้แก่ การปลูกคราม การย้อมคราม และลวดลายผ้าย้อมคราม ซึ่งมีมากกว่า 100 ลาย สำหรับลวดลายที่ได้รวบรวมนี้เป็นลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคและเป็นลวดลายที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความชำนาญในการทอ แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ (1) ลายโบราณ และ(2) ลายประยุกต์ 3) เมื่อนำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอนมาใช้ได้ก่อให้เกิดคือ (1) การรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้และลวดลายผ้าย้อมคราม เพื่อเผยแพร่ให้กับผู้สนใจ (2) มีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนความรู้ (3) สมาชิกกลุ่มทอผ้ามีความรู้ความชำนาญ เกิดทักษะในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สามารถประยุกต์ลวดลายได้หลากหลาย เป็นที่ต้องการของตลาด (4) จำนวนสมาชิกกลุ่มทอผ้าเพิ่มขึ้น (5) สมาชิกกลุ่มมีรายได้เพิ่มและความเข้มแข็ง

อภิชาติ ไฉอารีย์ (2555) ทำการศึกษา เรื่อง รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การแปรรูปหน่อไม้ของชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการแปรรูปหน่อไม้ใน 3 องค์ประกอบ คือ องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการจัดการความรู้ และปัจจัยเงื่อนไขแห่งความสำเร็จในการจัดการความรู้ของชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาพบว่า 1) องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการแปรรูปหน่อไม้ของชุมชนบ้านพุเตย มีที่มา 2 ลักษณะ คือ (1) ภูมิปัญญาดั้งเดิม และ (2) ความรู้ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วยรูปแบบผลิตภัณฑ์ 4 ชนิด คือ หน่อไม้ดอง หน่อไม้ต้ม หน่อไม้แห้ง และหน่อไม้ชุบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของคนในชุมชน และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่าน

กระบวนการเลือกสรร การเรียนรู้และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และเป็นวิถีชุมชนที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา 2) กระบวนการจัดการความรู้ ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การกำหนดความรู้ โดยผ่านการพิจารณาว่าเป็นความรู้ดั้งเดิมหรือความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากภูมิปัญญาเดิม (2) การแสวงหาความรู้ ที่มาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชนและการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอก (3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ ผ่านการพูดคุยและปรึกษาหารือ เพื่อการแก้ปัญหาในกระบวนการแปรรูป (4) การจัดเก็บความรู้ ส่วนใหญ่เป็นการจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล ไม่มีการจัดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และ (5) การถ่ายทอดความรู้ ส่วนใหญ่มีลักษณะอย่างไม่เป็นทางการ ผ่านสมาชิกภายในครัวเรือน และ 3) เงื่อนไขสู่ความสำเร็จของการจัดการความรู้ที่สำคัญ ได้แก่ (1) ความรู้ด้านการจัดการความรู้ (2) วัฒนธรรม/วิถีชุมชน (3) ผู้นำชุมชน (4) ทรัพยากรท้องถิ่น และ (5) โครงสร้างพื้นฐาน

งามนิจ กุลกัน (2556) ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตำบลอ้อมเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอปัจจัยอันส่งผลต่อการจัดการองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตำบลอ้อมเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยเสนอทั้งปัญหา อุปสรรค พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางการจัดการองค์ความรู้ของวัฒนธรรมท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน ผลการศึกษา พบว่า การจัดเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ยังไม่มีการจัดบันทึกองค์ความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีเพียงการบอกเล่า และการสาธิตโดยอาศัยการจดจำ ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการสูญหาย วิธีการอนุรักษ์ถ่ายทอด ส่งเสริมวัฒนธรรม มีการสนับสนุนกลุ่มอาชีพและการจัดโครงการกิจกรรมต่างๆเป็นประจำทุกปี ได้แก่ ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีลอยกระทงโดยร่วมมือกับโรงเรียนนำนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมเป็นประจำ แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรมโดยตรง และวัยรุ่นยังไม่ให้ความสนใจ ทำให้ประชาชนไม่มีการรวมกลุ่มเนื่องจากขาดผู้นำ มีเพียงช่องทางในการประชาสัมพันธ์ ได้แก่ อินเทอร์เน็ต รถประกาศป้ายประกาศ หนังสือ จดหมาย ไปรษณีย์ แต่ยังไม่ทั่วถึง ไม่ต่อเนื่องและไม่น่าสนใจ อีกทั้งงบประมาณไม่เพียงพอ ประการสุดท้ายขาดความรู้เรื่องการบริหารงบประมาณ ดังนั้น ควรพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เสี่ยงกับการสูญหายให้กลับมาได้รับความนิยม มากกว่าสนับสนุนผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ดี

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้การทอผ้าพื้นบ้านของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ประกอบด้วย

(1) ครูภูมิปัญญา/ผู้รู้ การทอผ้าพื้นบ้านของชุมชนตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ซึ่งทำการคัดเลือกแบบ Snowball โดยเริ่มจาก นางประนอม เพ็งโตวงษ์ ซึ่งเป็นครูภูมิปัญญาด้านการทอผ้าพื้นบ้านและเป็นประธานกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม และส่งต่อครูภูมิปัญญา/ผู้รู้เกี่ยวกับการทอผ้าพื้นบ้านบางเลนคนอื่นๆ รวมจำนวน 10 คน

(2) สมาชิกกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม จำนวน 15 คน ทำการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง โดยให้ประธานกลุ่ม และรองประธานกลุ่มเป็นผู้แนะนำ

ตารางที่ 3.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่งในชุมชน
1.	นางประนอม เพ็งโตวงษ์	ประธานกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม
2.	นายณัฐนันท์ชัย โพธิ์สุวรรณ	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4
3.	นายประเสริฐ ศรีพัฒนอินทร์	สมาชิก อบต.
4.	พระครูโสภณจิตรการ	เจ้าอาวาสวัดเกษมสุริย์มุนี
5.	นายประสิทธิ์ โพธิ์สุวรรณ	อดีตผู้ใหญ่บ้าน
6.	นางพะเยาว์ จันทร์ละมุล	รองประธาน

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่งในชุมชน
7.	นางเงิน ศิริพิศ	รองประธาน
8.	นางยุพา โพธิ์สุวรรณ	เหรัญญิก
9.	นางสาววิณา คชพงษ์	ประชาสัมพันธ์
10.	นางสุพรรณณี กลิ่นนิ่มนวล	ประชาสัมพันธ์
11.	นางพาณี กรรเจียก	สมาชิกกลุ่ม
12.	นางประเทือง ศิริพิศ	สมาชิกกลุ่ม
13.	นางสุภัค โพธิ์สุวรรณ	สมาชิกกลุ่ม
14.	นางสาวเพ็ญไพลยม จันท์ละมุล	สมาชิกกลุ่ม
15.	นางกาญจนา น่วมไม้พุ่ม	สมาชิกกลุ่ม
16.	นายประภาส บุญกว้าง	สมาชิกกลุ่ม
17.	นายสมศักดิ์ ดวงสุนรินทร์	สมาชิกกลุ่ม
18.	นางนาม ศรีบัวเอี่ยม	สมาชิกกลุ่ม
19.	นายสนธยา สกุลมา	สมาชิกกลุ่ม
20.	นางพัชรินทร์ แก้วบุญเรือง	สมาชิกกลุ่ม
21.	นายราตรี ศิริพิศ	สมาชิกกลุ่ม
22.	นางสายน้ำผึ้ง ศรีพัฒน์อินทร์	สมาชิกกลุ่ม
23.	นางสุชิน ชูวงศ์วุฒิ	สมาชิกกลุ่ม
24.	น.ส.ปิยรัตน์ ศรีพัฒน์อินทร์	สมาชิกกลุ่ม
25.	นางพรพรรณ จ้างประเสริฐ	สมาชิกกลุ่ม

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับครุภูมิปัญญา/ผู้รู้ เพื่อศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้าพื้นบ้าน โดยจะไม่มีการกำหนดโครงสร้างไว้แน่นอน แต่เป็นเพียงการกำหนดประเด็นที่ใช้การศึกษา และสามารถเพิ่มเติมประเด็นที่น่าสนใจขณะทำการเก็บข้อมูล โดยมีรายละเอียดแนวทางการสัมภาษณ์ ดังนี้

- ข้อมูลส่วนบุคคล (ชื่อ อายุ ที่อยู่ อาชีพหลัก อาชีพเสริม)
- ประวัติความเป็นมาของชุมชน (ควบคู่กับการศึกษาทางเอกสาร)

- ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าพื้นบ้าน
- ความเกี่ยวข้องระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าพื้นบ้านกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน
- ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าพื้นบ้าน
- หลักฐานการถ่ายทอดความรู้ที่ปรากฏ
- ปัญหาด้านการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าพื้นบ้าน
- การได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.2 การสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ตามประเด็นที่ได้กำหนดไว้ กับสมาชิกกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม โดยมีประเด็นการสนทนา ดังนี้

- ข้อมูลส่วนบุคคล (ชื่อ อายุ ที่อยู่ อาชีพหลัก อาชีพเสริม)
- วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการผลิต
- ลวดลายที่เป็นที่นิยม
- เทคนิควิธีการทอผ้า (ประเภทของผ้า ขั้นตอนหลักของการทอผ้า การเตรียมวัตถุดิบ เครื่องมือในการทอผ้า รูปแบบของลวดลาย ลักษณะการนำผ้าทอไปใช้ประโยชน์)
- ช่องทางการจัดจำหน่าย
- ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาภายในกลุ่ม (วิธีการเรียนรู้และวิธีการถ่ายทอด ปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการถ่ายทอดความรู้ด้านการทอผ้า)
- ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มในชุมชน

2.3 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

2.4 เครื่องมืออื่นๆ ได้แก่ กล้องบันทึกภาพ เครื่องบันทึกเสียง และสมุดจดบันทึก

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย 2 ประเด็นหลัก คือ การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร และการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาจากเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

3.1 การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร (Documentary Data) แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

(1) ข้อมูลด้านแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิธีการทอผ้า โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากวิทยานิพนธ์ ตำราวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทความ วารสาร ฯลฯ

(2) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในพื้นที่โดยตรง ได้แก่ เอกสารที่มีการบันทึกด้านบริบทชุมชน ประวัติความเป็นมา สภาพทางวัฒนธรรมและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน โดยแหล่งเอกสาร ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครปฐม พัฒนาชุมชนอำเภอบางเลน องค์การบริหารส่วนตำบล ฯลฯ

3.2 การรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาจากเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

(1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In- Dept Interview) ทำการสัมภาษณ์โดยเริ่มจากนางประนอม เพ็งโตวงษ์ ซึ่งเป็นครูภูมิปัญญาด้านการทอผ้าพื้นบ้านและเป็นประธานกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม และส่งต่อครูภูมิปัญญา/ผู้รู้เกี่ยวกับการทอผ้าพื้นบ้านบางเลนคนอื่นๆ จำนวน 10 คน

(2) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) คณะผู้วิจัยได้มีการจัดสนทนากลุ่มตามประเด็นที่กำหนด กับสมาชิกกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม จำนวน 20 คน มีการแบ่งรูปแบบการจัดสนทนากลุ่มเป็น 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

(3) การสังเกต (Observation) คณะผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยคณะผู้วิจัยจะมีการสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มเป้าหมายในชุมชน มีการสร้างความสัมพันธ์อันดี เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มหรือของชุมชน

4. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

เมื่อคณะผู้วิจัยได้ข้อมูลในแต่ละวันจะมีการนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบกับผู้ช่วยนักวิจัยว่ามีข้อมูลที่ครบถ้วนเพียงพอหรือไม่ และนำมาแยกแยะออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นหัวข้อ

ของวัตถุประสงค์ของการวิจัย จนสามารถตอบคำถามการวิจัยได้ครอบคลุมตามกรอบแนวคิด และขอบเขตที่ต้องการศึกษา โดยผู้ศึกษาทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) (สุภางค์, 2551) เพื่อความครบถ้วน ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งมีการตรวจสอบข้อมูลดังนี้

4.1 การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยการตรวจสอบแหล่งข้อมูลที่มา ซึ่งประกอบไปด้วยไปด้วย แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ แหล่งบุคคล และตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้จากแหล่งต่าง ๆ เหมือนกันหรือไม่ ถ้าเหมือนกันซ้ำ ๆ ผู้ศึกษาถือว่าข้อมูลนั้นเชื่อถือได้ แล้วทำการบันทึกไว้

4.2 การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล (Methodological Triangulation) ผู้ศึกษาใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ควบคู่กับการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม พร้อมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบ

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ และตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนของข้อมูลที่ได้บันทึกไว้ ทำการวิเคราะห์ตามประเด็นที่ตั้งไว้ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้การทอผ้าพื้นบ้านของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยดังนี้

1. บริบทชุมชนบ้านสุขเกษม ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

การศึกษาบริบทของชุมชนเป้าหมายของการศึกษานั้น ผู้วิจัยทำการศึกษา 2 ประเด็น คือ 1) ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ได้แก่ ที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ ลักษณะของประชากร ลักษณะการประกอบอาชีพ และวัฒนธรรม/ประเพณี เป็นต้น และ 2) ข้อมูลประวัติความเป็นมาของชุมชน

1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

(1) ที่ตั้งตำบลบางเลน (กศน. บางเลน, 2557)

ตำบลบางเลน มีเนื้อที่ประมาณ 18,750 ไร่ หรือประมาณ 30 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

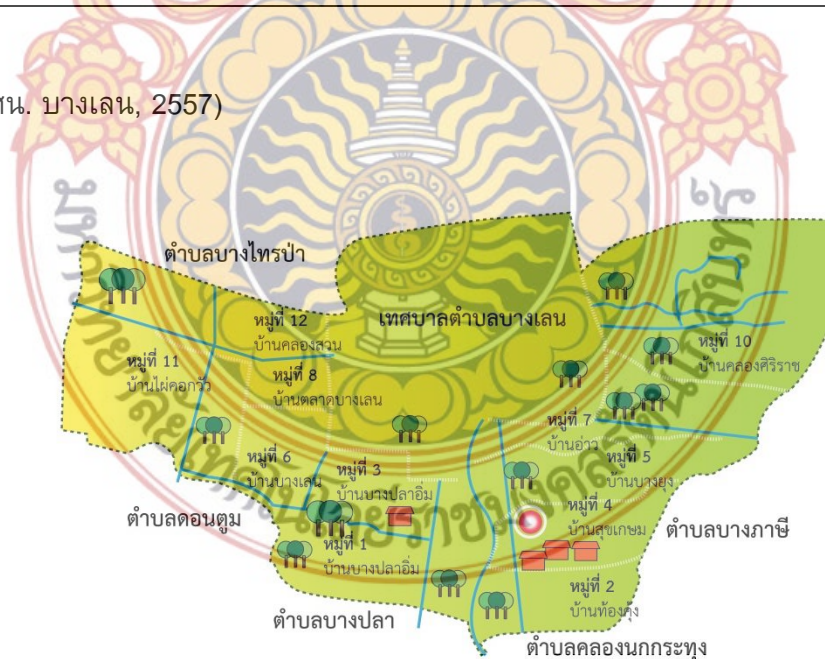
ทิศเหนือ	ติดต่อ ตำบลบางไทรป่า
ทิศใต้	ติดต่อ ตำบลบางปลา
ทิศตะวันออก	ติดต่อ ตำบลคลองนกกระทุง และตำบลบางภาษี
ทิศตะวันตก	ติดต่อ ตำบลดอนตูม และตำบลบางปลา

แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 หมู่บ้าน ดังนี้

ตารางที่ 4.1 เขตการปกครองโดยองค์การบริหารส่วนตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

เขตความรับผิดชอบ	หมู่ที่	บ้าน	จำนวนครัวเรือน
อบต.	1	บ้านบางปลาอ้อม	125
อบต.	2	บ้านท้องคุ้ง	76
อบต.	3	บ้านบางปลาอ้อม	116
อบต.	4	บ้านสุขเกษม	233
อบต.	5	บ้านบางยุง	72
อบต.บางส่วน	6	บ้านบางเลน	27
อบต.บางส่วน	7	บ้านอ่าว	63
อบต.บางส่วน	8	บ้านตลาดบางเลน	9
เทศบาลตำบลบางเลน	9	บ้านประตูน้ำพระพิมล	250
อบต.บางส่วน	10	บ้านคลองศิริราช	150
อบต.	11	บ้านไผ่คอกวัว	141
อบต.	12	บ้านคลองบางเลน	117

ที่มา: (กศน. บางเลน, 2557)

ภาพที่ 4.1 แผนที่ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

(2) ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านบริเวณหมู่ที่ 1, 2, 3, 4, 5 และ 7 แบ่งตำบลออกเป็นสองฝั่งของแม่น้ำท่าจีน คือ ฝั่งตะวันออก และฝั่งตะวันตก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสีเขียว มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ในฤดูน้ำหลากจะมีน้ำท่วมบางพื้นที่

(3) ลักษณะของประชากร

ประชากรทั้งสิ้น 4,966 คน แยกเป็นชาย 2,429 คน หญิง 2,537 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 166 คน / ตารางกิโลเมตร จำนวนครัวเรือน 1,355 ครัวเรือน

(4) ลักษณะการประกอบอาชีพ

เนื่องจากสภาพพื้นที่ของเทศบาลตำบลบางเลนเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีทรัพยากรดินน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา รองลงมาได้แก่การทำสวนผลไม้ , พืชผัก, เลี้ยงสัตว์ (ฟาร์มเปิด ไข่) บ่อปลา บ่อกุ้ง ส่วนที่เหลือจะประกอบอาชีพ ค้าขาย รับจ้าง

(5) วัฒนธรรม/ประเพณี

ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ในด้านศิลปะประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อล้วนแต่เป็นประเพณีทั่วไปของไทย เช่นประเพณีสงกรานต์ เข้าพรรษา - ออกพรรษา ลอยกระทง

1.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ตำบลบางเลน เป็นชุมชนที่ก่อเกิดมามากกว่า 200 ปี ในสมัยนั้นเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีคนจีนเดินทางมาทางเรือเพื่อมาค้าขาย แล้วมาพักอาศัยเพื่อจับจองที่ทำมาหากิน ต่อมาเมื่อเกิดเป็นชุมชนหนาแน่น และเป็นแหล่งค้าขาย จึงกลายเป็น “ตลาดบางเลน” ในสมัยก่อนริมแม่น้ำท่าจีนเป็นท่าเรือพาณิชย์ ขนส่งสินค้าทางน้ำ และเดินทางคมนาคมทางน้ำ การไป-มาติดต่อกันสะดวกมาก จึงมีการค้าขายเกิดขึ้นที่นี่ คำว่า “บางเลน” มีความหมายว่า “บ้านหรือสถานที่ที่มีแต่โคลนหรือเลน” ในสมัยนั้นมีแต่พื้นดิน เวลान้ำขึ้น หรือฝนตกหนักก็จะเป็นโคลนหรือเลน ชาวบ้านมาใช้สถานที่นี้กันมาก เป็นสถานที่ค้าขาย และสมัยก่อนยังไม่มีรถพื่นปูนเหมือนปัจจุบัน (กศน. บางเลน, 2557)

พะเยาว์ จันทร์ละมุล (2558; สัมภาษณ์) กล่าวว่า “ในอดีตบ้านสุขเกษม ชื่อหมู่บ้านบ้านคอกควาย เนื่องจากในหมู่บ้านมีอาชีพรับจ้างเลี้ยงควายให้กับพ่อค้าควาย เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเป็นทางผ่านของพ่อค้าควาย เมื่อพ่อค้าควายจะต้องเอาควายข้ามแม่น้ำก็ช่วยไล่ควายข้ามแม่น้ำไป ได้รับค่าจ้างเป็นลูกควาย และหากมีควายที่เจ็บหรือลูกควายตัวเล็กๆ ที่ข้ามน้ำไม่ได้ พ่อค้าควายก็จะให้ไว้ จึงทำให้ในหมู่บ้านมีความอยู่มาหลาย จึงได้ชื่อว่า หมู่บ้านคอกควาย ต่อมาในปี พ. ศ. 2549 ก็เปลี่ยนเป็น บ้านสุขเกษม”

อารี ศิริพิศ (2558; สัมภาษณ์) เสริมข้อมูลว่า “ในอดีตมีประชากรอยู่ประมาณ 50 หลังคาเรือน และประชากรบางส่วนก็มีอาชีพทำนา ทำไร่ เป็นหลัก อาชีพรับจ้างเลี้ยงควายเป็นอาชีพเสริม”

แจะ รูปหล่อ (2558; สัมภาษณ์) เล่าว่า “แต่เดิมบ้านคอกควายถางป่า ทำนา ทำไร่กันใครถาก ใครถางก็ได้ที่ดินทำกิน ไม่มีการซื้อขายกัน ตอนเด็ก ๆ เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ข้าวยากหมากแพง ต้องหุงข้าวผสมกับมันเทศกินกัน เสื้อผ้าไม่มีขายจึงต้องทอเอาไว้นุ่งห่มกันเอง”

ภาพที่ 4.2 สภาพโดยทั่วไปของชุมชน

1.3 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่ม

กลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษมได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2554 โดยมี นางประนอม เพ็งโตวงษ์ ซึ่งเคยเป็นวิทยากรสอนทอผ้าแบบครบวงจรของมูลนิธิอุ้นใจที่ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อลาออกได้กลับมาอยู่ที่บ้านสุขเกษม เมื่อมีเวลาว่างก็ทอผ้าพันคอ ส่งไปขายที่มูลนิธิอุ้นใจ เป็นการหารายได้เสริมยามว่าง ต่อมาเห็นว่าแม่บ้านในชุมชนว่างงาน จึงชักชวนให้ทำ และรวมตัวกัน จัดตั้งกลุ่มเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ ศ 2554 ร่วมใจกันตั้งชื่อว่ากลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม โดยมี นายถิฏนันธ์ชัย โพธิ์สุวรรณ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 และ นายประเสริฐ ศรีพัฒน์อินทร์ สมาชิกอบต.เป็นที่ปรึกษา ในการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีการออมเงินเพื่อความเข้มแข็งและได้ใบรับรองกลุ่มจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางเลนในวันที่ 21 มิถุนายน พ. ศ. 2555 ได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน วันที่ 22 มิถุนายน พ. ศ. 2555 ได้รับใบรับรองกลุ่มจากอำเภอบางเลน วันที่ 11 กรกฎาคม 2555 และจะดำเนินการขอใบ มผช.

ต่อไป เพื่อพัฒนาในกระบวนการผลิตให้มีคุณภาพ ต่อมาในวันที่ 12 สิงหาคม 2555 พระครูโสภณจิตรการเจ้าอาวาสวัดเกษมสุริย์นามาท่านได้ทราบเรื่อง ในการดำเนินกิจการของกลุ่ม ท่านว่าเป็นเรื่องที่น่าสนับสนุน เพราะในชุมชนจะได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ท่านจึงได้ให้เงินสนับสนุนเพื่อไปซื้อกี่ทอผ้า ซึ่งทำให้ได้ 2 หลัง ทำด้วยเหล็ก ขนาด 70x130 ซม. ทำผ้าพันคอ และผ้าพื้นตัดเสื้อ เป็นจำนวนเงิน 5,000 บาท เพื่อให้ทางกลุ่มได้ดำเนินงานต่อไป

ภาพที่ 4.4 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม

(2) การบริหารจัดการกลุ่ม

กฎระเบียบข้อตกลงกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม

1. การสมัครเข้าเป็นสมาชิก ต้องมีสำเนาบัตรประชาชนและทะเบียนบ้าน และเงินออมของตนเอง
2. คุณสมบัติของสมาชิก เป็นคนในชุมชนบ้านสุขเกษม หมู่ที่ 4 เป็นสามีหรือภรรยาของคนในชุมชน และเป็นคนที่เห็นชอบในที่ประชุม
3. การพ้นสภาพการเป็นสมาชิก เสียชีวิต, พิกการ, หายไปเฉย ๆ, ลาออก

4. กิจกรรมของกลุ่ม แบ่งเป็น 2 อย่าง ได้แก่ 1) เงิน มีการออมเงินปีละ 350 บาทโดยเก็บตั้งแต่ต้นปีแล้วให้สมาชิกยืม และต้องนำมาคืนภายใน 1 เดือน พร้อมดอกเบี้ยและประชุมตรวจสอบทุกเดือน 2) ผลิตภัณฑ์ สมาชิกที่ทำผลิตภัณฑ์ขายต้องลงทุนเองทั้งหมด ทำที่บ้านตนเองเพื่อป้องกันการทิ้งวัตถุดิบ หรือไม่เก็บรักษา และเข้ากลุ่ม 2 % ของกำไร

5. แหล่งที่มาของเงินทุนในกลุ่ม มาจาก เงินออมของสมาชิก และเงินสมทบที่ได้รับโดยไม่มีเงื่อนไขผูกพันหรือภาระติดพันอื่นใด

6. การประชุมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม สมาชิกต้องเข้าประชุมทุกเดือนเวลาตามที่นัดหมาย รายงานและรับทราบเรื่องของกลุ่มประจำเดือน ว่าใครทำอะไรบ้าง สรุปตรวจสอบเรื่องเงินของกลุ่มประจำเดือน นัดประชุมครั้งต่อไป และทุกคนในกลุ่มต้องปฏิบัติตามกฎและข้อตกลงที่ได้ลงมติไว้หรือเพิ่มเติมแก้ไขก็จะใช้มติของที่ประชุม

7. การปันผล ใช้การลงมติในที่ประชุมปลายปีของทุกปี

2. รูปแบบและกระบวนการทอผ้าพื้นบ้านตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

2.1 อุปกรณ์สำหรับทอผ้า

1. โครงหูกหรือโครงกี่ ประกอบด้วยเสา 4 ต้น มีรางหูกหรือรางกี่ 4 ด้าน ทั้งด้านบนและด้านล่าง เสาแต่ละตัวยึดติดกันเป็นแบบดั้งเดิมที่นิยมใช้กันมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

2. ฟืม หรือ ฟันหวี มีฟันเป็นซี่ คล้ายหวี ใช้สำหรับสอดเส้นไหมยืนเพื่อจัดเส้นไหมให้อยู่ห่างกัน และใช้กระทบไหมเส้นพุ่งให้สานขัดกับไหมเส้นยืนที่อัดแน่นเป็นเนื้อผ้า ฟันฟืมอาจจะทำด้วยไม้ หรือเหล็ก หรือสแตนเลสก็ได้ มีหลายขนาด ขึ้นกับว่าผู้ใช้จะต้องการผ้ากว้าง

ขนาดเท่าใด เช่น ฟืมอาจมี 35-50 หลบ หรือมากกว่านี้ แต่ละหลบมี 40 ช่องฟัน แต่ละช่องจะสอดเส้นไหมยืน 2 เส้น ดังนั้นการทอผ้าครั้งหนึ่ง ๆ อาจจะใช้เส้นไหมยืนประมาณ 2800-4000 เส้น กลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษมจะนิยมใช้ฟืม 50 หรือ 60

3. เขาหูก หรือตะกอก คือ เชือกทำด้วยด้ายในลอนที่ร้อยคล้องไหมยืน เพื่อแบ่งเส้นไหมเป็นหมวดหมู่ตามที่ต้องการเมื่อยกเขาหูกหรือตะกอกขึ้น ก็จะดึงเส้นไหมยืนเปิดเป็นช่องสามารถพุ่งกระสวยเข้าไปให้เส้นไหมพุ่งสานขัดกับเส้นไหมยืนได้ เวลาสอดเส้นไหมยืนต้องสอดสลับกันไปเส้นหนึ่งเว้นเส้นหนึ่ง และมีเชือกผูกเขาหูกแขวนไว้กับโครงที่ด้านบนสามารถเลื่อนไปมาได้ ส่วนด้านล่างผูกเชือกติดกับคานเหยียบ เมื่อต้องการดึงแยกเส้นไหมให้เป็นช่องจะใช้เท้าเหยียบที่คานเหยียบทำให้เขาหูกเลื่อนขึ้น-ลง เกิดเป็นช่องสำหรับใส่เส้นไหมพุ่ง หากต้องการทอผ้าเป็นลวดลายที่งดงาม จะต้องใช้ตะกอกและคานเหยียบจำนวนหลายอัน วิธีการเก็บตะกอกหรือเก็บเขาจะแตกต่างกันไปตามลักษณะของผ้าและลวดลายของผ้าที่จะทำ การทอผ้าของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษมส่วนใหญ่จะใช้แบบ 2 ตะกอก

4. กระสวย ใช้บรรจุหลอดเส้นไหมพุ่ง มีหลายแบบ อาจจะทำจากไม้ไผ่ ไม้เนื้อแข็ง หรือพลาสติกให้มีน้ำหนักพอประมาณจะได้ไม่พลิกเวลาพุ่งกระสวย มีความลื่นและไม่มีเสียง ขนาดกว้างประมาณ 3 เซนติเมตร ยาวประมาณ 20 เซนติเมตร เจาะรูตรงกลาง ทำปลายทั้งสองด้านโค้งเล็กน้อย เพื่อให้ลอดผ่านเส้นไหมยืนได้ง่ายขึ้น

5. ไม้หน้าหูก คือ ไม้ที่อยู่ส่วนหน้าสุดของหูก สำหรับผูกขึงลูกตั้งทำด้วยไม้ไผ่ทั้งลำ

6. ไม้รางหูก คือ ไม้ที่พาดขวางโครงหูก ส่วนบนทำด้วยไม้ไผ่ทั้งลำมี 3-4 ท่อน ใช้สำหรับผูกแขวนลูกตั้ง ไม้ข้างเขา และฟืม

7. กระจาดม้วนหูก เป็นไม้กระจาดที่ใช้สำหรับม้วนปลายด้านหนึ่งของเส้นไหมยืน ซึ่งม้วนเก็บและจัดเส้นยืนให้เป็นระเบียบ นอกจากนี้ยังช่วยให้เส้นไหมในหูกตั้ง โดยที่ปลายอีกด้านหนึ่งผูกติดหรือพันไว้กับม้วนผ้า

8. ลูกตั้ง คือไม้ที่สอดค้ำกระจาดม้วนหูก มี 2 ลูก ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ส่วนหัวของลูกตั้งเข้าสำหรับแขวนไว้กับรางหูกและต้องผูกยึดติดลูกตั้งไว้กับไม้หน้าหูก เพื่อไม่ให้ไม้ลูกตั้งแกว่งไปมา

9. ไม้ค้ำเขาหรือไม้ค้ำตะกอก เป็นไม้ 2 อันสำหรับแขวนเขาหูกหรือตะกอก ส่วนปลายทั้งสองด้าน จะเจาะรูผูกเชือกแขวนไว้กับไม้ที่พาดขวางรางหูก

10. คานแขวน เป็นไม้หาบหูก โดยสอดกับเชือกที่ผูกกับเขาด้านบน เพื่อให้หูกยึดติดกับก่ โดยไม้หาบหูกจะมีอันเดียวไม่ว่าจะใช้ฟืมที่มีเขา 2 เขา 3 เขา หรือ 4 เขา

11. ดินฟืม หรือดินเหยียบ หรือคานเหยียบ คือ ไม้ 2-4 อัน ขึ้นกับจำนวนเขาหรือตะกอก โดยดินเหยียบนี้จะผูกเชือกเชื่อมโยงกับเขาหูก เพื่อใช้สำหรับเหยียบดึงเขาหูก 2-4 ดับให้รังเส้นไหมยืนขึ้นหรือลงสลับกันและเปิดช่องว่างให้กระสวยพุ่งผ่าน ดินฟืมจะมีลักษณะกลมยาวประมาณ 1.5-2 เมตร และจะวางขวางกับโครงหูก

12. ไม้ม้วนผ้า หรือไม้พันผ้า หรือไม้ค้ำพัน คือ ไม้ที่ใช้ผูกปลายด้านหนึ่งของไหมยืน ซึ่งสอดผ่านพันหวีแล้วใช้ผ้าไหมที่ทอเป็นเนื้อผ้าแล้ว โดยส่วนใหญ่ไม้ม้วนผ้าทำด้วยไม้เหลียมยาวประมาณ 120-180 เซนติเมตร

13. ปากี่ คือไม้ที่ใช้รองรับส่วนปลายสองด้านของไม้ม้วนผ้ามี 2 หลัก แต่ละหลักมีระยะห่างกันตามความกว้างของหูก

14. ไม้หนึ่ง เป็นไม้กระดานที่ใช้สำหรับนั่งทอผ้า ความยาวของไม้หนึ่งเท่ากับ ความกว้างของโครงทูก

15. ผัง เป็นไม้ที่ใช้ซึ่งไว้ตามความกว้างของริมผ้าที่ทอ เพื่อให้หน้าผ้าตั้งพอดีกับฟืม ปลายทั้งสองของผังอาจเหลาแหลมเป็น 2 แฉกหรือเป็นทองเหลืองที่มี 2 แฉกสวมทั้งสองข้าง

2.2 ขั้นตอนและกรรมวิธีการทอ

1. เมื่อเตรียมฝ้ายเส้นพุ่งและใส่ทูกเรียบร้อยแล้ว นำเอาเส้นทูกอันใหม่สับต่อกับเส้นทูกที่ค้างอยู่ในเขาทูกและร่องฟืมเดิม กางกึ่งหรือทูกให้เรียบร้อย

2. เอาหลอดฝ้ายเข้าร่องกระสวย ร้อยฝ้ายจากหลอดผ่านรูเล็ก ๆ ข้างกระสวย หากเส้นฝ้ายหมดจากหลอดแรก ต้องเอาหลอดที่ 2, 3... ตามลำดับหลอดที่ร้อยไว้ บรรจุเข้ากระสวย และทอตามลำดับ

3. คล้องเชือกจากเขาทูกอันหนึ่งเข้ากับไม้คั่นเหยียบข้างใดข้างหนึ่งและคล้องเชือกเขาทูกที่เหลืออีกอันเข้ากับไม้คั่นเหยียบอีกอัน เมื่อเหยียบไม้คั่นเหยียบข้างหนึ่ง ใส่ทูกกาง ออกเป็นช่องเนื่องจากการดึงของเขากทูก พุ่งกระสวยผ่านช่องว่างนั้น แล้วดึงฟืมกระทบเส้นฝ้าย ที่ออกมาจากกระสวยเข้าไปเก็บไว้ เหยียบไม้คั่นเหยียบอีกอัน พุ่งกระสวยผ่านช่องว่าง กลับมาทางเดิม ดึงฟืมกระทบเส้นฝ้ายเข้าเก็บ เหยียบไม้คั่นเหยียบอีกอัน พุ่งกระสวย ดึงฟืมกระทบ เหยียบไม้คั่นเหยียบ ทำสลับกันไปเรื่อย ๆ จนได้ผืนผ้าเกิดขึ้นยากมากแล้ว จึงพันผืนผ้าไว้ด้วย ไม้กำพัน

2.3 ลวดลาย

ในตอนนั้น ลุงของคุณยายจะ ท่านมีภรรยาเป็นลาวครึ่ง ซึ่งทอผ้าเป็น จึงปลูกฝ้าย เอาไว้ทอเสื้อผ้าใส่กันและปลูกฝ้ายเอาไว้ทอเสื้อผ้าใส่กันโดยมี ภรรยาของลุงชื่อ คุณป้าเต็ม เป็นคนสอน หรือบางบ้านไม่ทอเมื่อทำเส้นด้ายก็ให้คนทอแบ่งครึ่งกันลวดลายก็ไม่มี สีก็หมักโคลน และเล่าเสริมให้ฟังว่าผ้าของลาวครึ่งหากเป็นผู้มียศก็จะมีตีนจก แต่คุณยายเต็มเป็นชาวบ้านธรรมดาจึงแต่งการด้วยผ้าสีพื้นสีดามีลายขึ้นด้านล่างสองแถวสีแดง เสื้อแขวงกระบอกสีดำขลิบสีแดงหรือทอเป็นลายทางลงทอปิดตรงตีนลิ้น เชื่อกันว่าทอเป็นทางลงจะทำมาหากินคล่อง ทอปิดตอนท้ายก็จะทำมาหากินเหลือกินเหลือใช้ ต่อมาพอเจริญขึ้นมาก็เลิกทำและ ย้ายไปอยู่ที่อื่นกันบ้าง ผ้าก็หาซื้อง่าย และมีลวดลายสวยงาม

ลวดลายที่กลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม นิยมทอได้แก่

- ผ้าจก พื้นดำ (เครื่องสีดำ) ประกอบด้วย ลายหลักและลายประกอบ ลายประกอบจะมี นกเข้าโลง นกกินน้ำร่วมต้น นกคาบแก้ว แล้วต่อด้วยลายหลัก คือลายสำเภาลอยน้ำ แล้วต่อด้วยลายประกอบ คือ นกขามแก้ว นกกินน้ำร่วมต้น นกเข้าโลง หางสำเภา ขอน้ำคู้

- ลายขั้ดตั้งเต็ม มีเส้นยืน (เครื่อง) 1 สี แล้วแต่ต้องการ แต่ตั้งเต็มจะเป็นสีขาว เส้นพุ่ง สีขาว ตลอดผืน (แล้วแต่ความต้องการ) มีความหมายว่า หนักแน่น ไม่คลอนแคลน เป็นหลัก

- ลายริ้ว มีเส้นยืน (เครื่อง) เส้นด้ายหลายสี สะไม่เท่ากัน ใหญ่บ้างเล็กบ้าง (เว้นระยะสี) เส้นพุ่ง เป็นสีเดียวพุ่งตลอดผืน มีความหมายถึง ความปลอดโปร่ง เหมือนเส้นทางไม่มีขวากหนาม สิ่งกีดขวาง

- ลายปั้นเท่า มีเส้นยืน (เครื่อง) ใช้ด้าย 2 สีขึ้นไป เว้นระยะสีเท่าๆกัน เส้นพุ่ง สีเดียวกันตลอดผืน มีความหมายถึง ความเสมอต้นเสมอปลาย

- ลายสลัป มีเส้นยืน (เครือ) ใช้ด้ายหลายสี เว้นระยะเท่าๆกัน เส้นพุ่ง ใช้ด้าย อย่างน้อย 2 สี พุ่งสลัปกันให้ระยะเท่ากัน ตลอดผืน เหมือนตาทหารกรุก มีความหมายถึง ความท้าทาย นำศึกษา ค้นหา

- ลายรอด มีเส้นยืน (เครือ) ด้ายหลายสี หรือพื้นทั้งหมดก็ได้ตามต้องการ ใส่พื้นหวี 4 ช่องฟืม เว้น 4 ช่องฟืม ตลอดหน้าผ้า เส้นพุ่ง ใช้ด้ายสีเดียวพุ่งตลอดผืน การพุ่งให้สีไม่ เพื่อเป็นการเว้นช่องเท่าๆกัน มีความหมายถึง ความโปร่งใส แคล้วคลาด จากอุปสรรค อันตราย

3. กระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้า

ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นบ้าน แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะหลักๆ คือ 1) ความรู้ดั้งเดิมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้ที่ทรงคุณค่าแก่การสืบทอด ทำให้คนในชุมชนนำความรู้ดังกล่าวมาถ่ายทอดให้กับลูกหลาน จึงได้รวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อปรับปรุงความรู้ให้เหมาะสมกับยุคสมัย ซึ่งการปรับปรุงนั้นอยู่ภายใต้การฝึกฝนและการปฏิบัติด้วยตนเอง โดยเน้นรูปแบบดั้งเดิมให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อให้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นยังคงอยู่และสืบทอดให้กับคนรุ่นหลังได้อย่างยาวนาน และ 2) ความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งเป็นความรู้ที่มีการพัฒนามาเป็นความรู้เฉพาะกลุ่ม และความรู้ที่มีเอกลักษณ์ของกลุ่มและมีความโดดเด่น

ในอดีตการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าพื้นบ้านบางเลนจะใช้วิธีถ่ายทอดโดยการสอนกันในครอบครัวหรือชุมชน จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นการสอนตัวต่อตัวและผู้เรียนต้องฝึกปฏิบัติจริงจึงจะได้รับและเกิดความชำนาญในความรู้นั้น

4. กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นบ้าน

กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นบ้าน มีทั้งหมด 5 ขั้นตอนหลักที่สำคัญได้แก่ การกำหนดความรู้ การแสวงหาและยึดกุมความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การกำหนดความรู้ ได้แก่ การกำหนดโดยคิดและตัดสินใจในการใช้วัตถุดิบและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ภายใต้การรวมคิดและตัดสินใจของสมาชิกในกลุ่ม รวมไปถึงความต้องการให้ชุมชนมีการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีแต่บรรพบุรุษ และการเสริมสร้างรายได้ให้แก่สมาชิก โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและการผลักดันของผู้นำกลุ่ม ปัจจุบันได้มีการดำเนินการปรับปรุงการผลิต โดยใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นมาผสมผสานคือ ผักตบชวา เพื่อให้เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ และลดต้นทุนการผลิต และสามารถหาได้ง่ายในชุมชน ซึ่งกำลังในช่วงของการแสวงหาความรู้

2. การแสวงหาและยึดกุมความรู้ เน้นในการเรียนรู้กันเองของสมาชิกกลุ่ม โดยมีการทดลองแล้วนำมาปฏิบัติ การลองผิดลองถูกกันเอง การเรียนรู้จากกลุ่มอื่น ในช่วงที่ไปออกงานแสดงสินค้าตามที่ต่าง ๆ ซึ่งจากการมีกลุ่มวิสาหกิจต่าง ๆ มาร่วมตัวกันจะมีการพบปะสังสรรค์ การแนะนำผลิตภัณฑ์ให้กันอย่างไม่เป็นทางการอีกด้วย ส่วนการไปศึกษาดูงาน การอบรมหรือการสัมมนา ถือว่าเป็นการแสวงหาความรู้ที่ภาครัฐเข้ามาสนับสนุน ซึ่งในปัจจุบันไม่ได้มีอย่างต่อเนื่อง ขึ้นอยู่กับนโยบายในแต่ละปีเท่านั้นแต่ถ้าภาครัฐเข้ามาสนับสนุนในส่วนนี้ด้วย ก็ถือว่าเป็นประโยชน์ในการต่อยอดความรู้ของกลุ่ม

3. การแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นลักษณะที่ไม่เป็นทางการ การพูดคุย การพบปะ การแลกเปลี่ยนจากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งจะไม่มีการกำหนดแบบแผน หรือระเบียบไว้ชัดเจน รวมไปถึง ชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความรู้ได้อย่างอิสระ เช่น บางคนไปเที่ยวต่างจังหวัดกลับมาแล้วมาเล่าสู่กันฟัง เกี่ยวกับรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ได้พบเห็น แล้วมาแนะนำให้กับสมาชิกกลุ่ม เป็นต้น

4. การจัดเก็บความรู้ โดยเน้นในเรื่องของการจดจำผ่านตัวบุคคล ซึ่งผู้นำกลุ่มวิชาชีพชุมชนให้ข้อคิดเห็นว่า เหตุผลที่ต้องเน้นในเรื่องของการจดจำผ่านตัวบุคคลมากกว่ารูปแบบอื่น ๆ เนื่องจากธรรมชาติของการทอผ้า ที่ต้องอาศัยเทคนิค ทักษะและความชำนาญส่วนบุคคลเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งคนจะเป็นผู้ที่สำคัญที่สุดในการจัดเก็บความรู้ในด้านนี้ ส่วนการจัดเก็บความรู้ผ่านการบันทึกภาพ เก็บตัวอย่างชิ้นงาน และการจัดเก็บเป็นเอกสาร เป็นเพียงการจัดเก็บไว้เป็นฐานความรู้ของกลุ่มเท่านั้น

5. การถ่ายทอดความรู้ การถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบันมีหลากหลายรูปแบบ แต่รูปแบบที่ทำให้มีการถ่ายทอดความรู้ได้เป็นอย่างดี คือ แบบจากบุคคลสู่บุคคล โดยการปฏิบัติให้ดู การบอกเล่า การสาธิตอย่างละเอียด เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับความรู้ความเข้าใจมากขึ้น ซึ่งภาครัฐควรมีการให้การสนับสนุนในด้านการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะบุคคลสู่กลุ่ม คือ การเชิญวิทยากรผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการจักสานไปให้ความรู้กับชุมชนภายนอก และการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะจากกลุ่มสู่กลุ่มนั้นเป็นการส่งเสริมให้มีการศึกษาดูงานในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ

บทที่ 5

สรุปและวิจารณ์

1. สรุปและวิจารณ์

การศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นบ้านพบว่า ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ศึกษานั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) มาจากความรู้ดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับวิถีธรรมชาติ และ 2) มาจากความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่รับการส่งเสริมและพัฒนาโดยหน่วยงานภาครัฐจากภายนอก ที่เป็นการพัฒนาตามกระแสนโยบายของรัฐที่ต้องการให้ชุมชนเกิดการพัฒนาตนเอง แก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชน ตามมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่กำหนดจากภาครัฐ โดยมีหน่วยงานเข้ามาส่งเสริม การศึกษาดูงาน การรวมกลุ่ม การส่งวิทยากรเข้ามาสอนความรู้ในพื้นที่ ความรู้ทั้ง 2 ลักษณะมีที่มาที่สำคัญ คือ เป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่มีการฝึกฝนและปฏิบัติด้วยตนเอง ความรู้ที่ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ความรู้ที่มีการพัฒนาเป็นความรู้เฉพาะกลุ่ม ความรู้ที่สำคัญสำหรับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัยซึ่งการปรับปรุงนั้นอยู่ภายใต้การฝึกฝนและการปฏิบัติด้วยตนเอง โดยเน้นรูปแบบดั้งเดิมให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน

สำหรับลักษณะการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่างที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดที่ทำให้การถ่ายทอดความรู้นั้นไปยังบุคคลอื่นได้มากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญ ซึ่งบางความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีลักษณะที่มีการถ่ายทอดได้อย่างง่ายดาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นและมีกระบวนการผลิตที่ไม่ซับซ้อน เพียงแต่ต้องใช้ทักษะ ความชำนาญ

ความอดทนและการเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาดังกล่าวอย่างแท้จริง มีการจำแนกลักษณะของการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ 2 ลักษณะ คือ 1) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมในอดีต ได้แก่ การบอกเล่าต่อกันมา การฝึกปฏิบัติจากการสังเกต และการปฏิบัติจากการฝึกฝนของบรรพบุรุษ โดยเป้าหมายหลักในการถ่ายทอดคือทายาทหรือคนในครอบครัว และ 2) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้มีการพัฒนามาแล้วในปัจจุบัน ได้แก่ การปฏิบัติจากการฝึกฝนของกลุ่มแม่บ้าน (ถ่ายทอดในกลุ่ม) และการไปเป็นวิทยากรรับเชิญไปสาธิตวิธีการผลิตในอำเภอใกล้เคียง การสอนให้แก่ลูกหลานผ่านงานฝีมือ การไปเป็นครูพิเศษสอนในโรงเรียน ซึ่งเป้าหมายในการถ่ายทอดมีหลากหลายมากขึ้น ได้แก่ ทายาทหรือคนในครอบครัว แม่บ้านในชุมชน บุคคลทั่วไปที่สนใจ และเด็กนักเรียน เป็นต้น

กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นบ้าน มี 5 ขั้นตอนหลักที่สำคัญได้แก่ การกำหนดความรู้ การแสวงหาและยึดกุมความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ มีรายละเอียดดังนี้

การกำหนดความรู้ กลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษมมีการกำหนดจากการคิดและตัดสินใจจากการใช้วัตถุดิบและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และการกำหนดจากความต้องการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มาตั้งแต่บรรพบุรุษ รวมไปถึงการผลักดันของผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง

การแสวงหาและยึดกุมความรู้ แบ่งออกเป็น 2 ทาง คือการแสวงหาความรู้ภายในจากการเรียนรู้ของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งเกิดจากดูจากสื่อสิ่งพิมพ์ การสอบถามผู้รู้ในชุมชน และการดูตัวอย่างของผลิตภัณฑ์กลุ่มอื่น ๆ แล้วนำมาทดลองเรียนรู้ และปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยมีแนวทางการแสวงหาความรู้โดยพึ่งตนเองเป็นหลัก และสำหรับการแสวงหาความรู้จากภายนอกกรณีนั้น เป็นการศึกษาดูงาน และการอบรม/สัมมนา นั้น ขึ้นอยู่กับการสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยนความรู้ในกลุ่มเป็นหลัก เนื่องจากในช่วง 1-2 ปีที่ผ่านมากิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาการผลิตนั้นไม่ได้รับการส่งเสริมเท่าที่ควร ทำให้กลุ่มต้องยึดหลักการพึ่งตนเอง โดยเน้นการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการโดยเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ซ่อนเร้น ตามความถนัดของแต่ละคนแล้วนำมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน

การจัดเก็บความรู้ มุ่งเน้นในด้านการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล ในแง่ของการพัฒนาฝีมือ ทักษะความชำนาญในบุคคล รองลงมาคือ การ เก็บตัวอย่างชิ้นงานและเอกสารฐานความรู้ของกลุ่มซึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก เช่น สำนักงานเกษตรตำบล สำนักงานพัฒนาชุมชน เป็นต้น

การถ่ายทอดความรู้ เป็นรูปแบบของการถ่ายทอดจากบุคคลสู่บุคคลเป็นหลัก โดยลักษณะของการปฏิบัติให้ดู การสาธิตอย่างละเอียด เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับความรู้ความเข้าใจมากขึ้น ซึ่งภาครัฐมีการให้การสนับสนุนในด้านการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะบุคคลสู่กลุ่ม คือ การเชิญวิทยากรผู้ที่มีความเชี่ยวชาญไปให้ความรู้กับชุมชน และการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะจากกลุ่มสู่กลุ่มนั้นเป็นการส่งเสริมให้มีการศึกษาดูงาน

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1. ควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ในครัวเรือนให้มากขึ้น โดยให้สมาชิกในครอบครัวร่วมกันปลูกฝังให้ลูกหลานเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการฝึกปฏิบัติ การให้ทำเป็นงานอดิเรกให้มีรายได้พิเศษและเมื่อเยาวชนเกิดการตระหนักถึงคุณค่าและมีความภูมิใจในภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตนแล้วจะทำให้เกิดการกระตุ้นให้มีการปฏิบัติในอนาคตต่อไปได้

2. ควรมีการส่งเสริมในด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มในการจัดการความรู้ให้มากขึ้น เนื่องจากที่ผ่านมากการบริหารกลุ่มจะยึดหลักการให้อิสระแก่สมาชิกในการเข้าร่วมประชุม ซึ่งอาจทำให้สมาชิกยังไม่สามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างชัดเจน ซึ่งทางกลุ่มควรมีการหาแนวทางในการให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการคิดการตัดสินใจได้หลากหลายช่องทางมากขึ้น

3. ควรมีการสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านต่างๆทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อเป็นการต่อยอดความรู้ การชี้แนะแนวทางที่ทำให้สามารถมีการผลิตได้อย่างต่อเนื่อง

4. ชุมชนควรมีแผนการพัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นบ้านอย่างเป็นทางการ โดยมีการกำหนดไว้ในแผนพัฒนาชุมชนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

2.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นบ้านในเชิงบูรณาการ เพื่อให้สามารถนำรูปแบบการจัดการความรู้ไปใช้ในกลุ่มองค์กรชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอื่น ๆ ได้มากขึ้น

2. ควรมีการศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นบ้านในเชิงปริมาณ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

บทที่ 6

ผลผลิต ผลลัพธ์ที่เกิดจากการวิจัย

หนังสือรูปแบบและกระบวนการทอผ้าพื้นบ้าน ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
ของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม

แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์กลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม

บรรณานุกรม

กมลทิน พรหมประไพ, จำรูญ แผงยัง, สุนทร อ่อนวัง, เพียงเดือน โล่สุดใจ และเอมอร อ่อนวัง.

2545. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นเมือง: กรณีศึกษาอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์. การค้นคว้าด้วยตนเอง สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร.

กมลวรรณ วรรณชนิง. 2553. ทูทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง.

วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

กิตติศักดิ์ ชุมทอง. 2551. การจัดการความรู้ระดับครัวเรือนของผู้ประกอบอาชีพหัตถกรรม

พื้นบ้าน กรณีศึกษา: องค์กรชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้พื้นบ้านเจ้าจำ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กীরติ ยศยิ่งยง. 2549. การจัดการความรู้ในองค์กรและกรณีศึกษา (**Knowledge**

Management in Organization & Case Study). กรุงเทพมหานคร: มิสเตอร์ก๊อปปี้.

โกวิทย์ พวงงาม. 2553. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: บพิธ

การพิมพ์.

ฉลาด จันทรสุมบัติ. 2550. การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชน. วิทยานิพนธ์

ปริญญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ดวงฤทัย อรรคแสง. 2552. กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่

ย้อมสีธรรมชาติ. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ทะนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ, บุญศรี แก้วคำศรี, โกวิทย์ พวงงามและปรีดี โชติช่วง. 2534. การพัฒนา

ชุมชนเชิงปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. 2550. ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิคและวิธีการ.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

การสาธิตการทอผ้าพื้นบ้าน ของกลุ่มอาชีพเสริมบ้านสุขเกษม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

การกรอด้วยยืน การนำด้ายออกจากใจ เข้าหลอด

การจัดเส้นด้ายยืน (การสาวด้าย) การกำหนดชนิดผ้า การออกแบบจัดลายสลับสีเส้นด้าย
กำหนดความกว้าง ความยาว ของผ้าที่จะขึ้นกี่ทอในแต่ละครั้ง

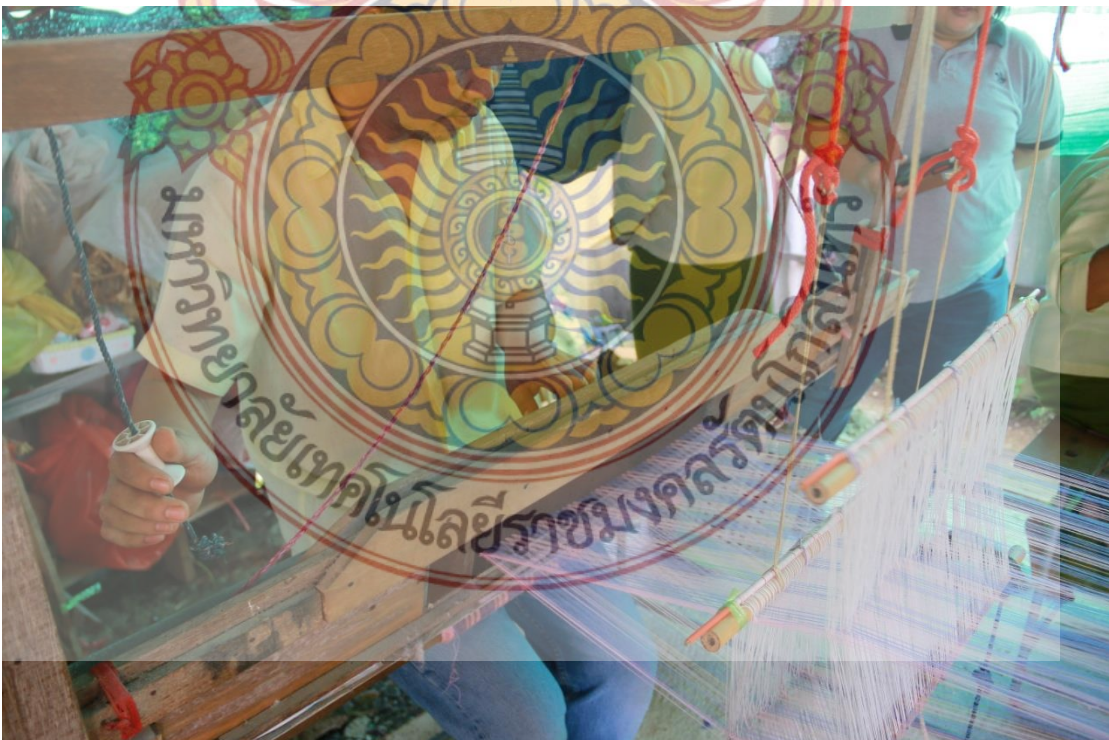

การร้อยพันหวี (การร้อยด้ายเข้าฟืม) คือการเรียงด้ายยืนทุกเส้นให้เป็นระเบียบโดยสอดร้อยเส้นด้าย เข้าช่องพันหวีทุกช่อง และกำหนดเส้นด้ายยืนทุกเส้น

การถักตะกอ คือการทำแผงบ่วงคล้อง ด้ายยืนทุกเส้นที่เรียงอยู่อย่างมีระเบียบในกี่ เพื่อทำหน้าที่ ยก เส้นด้ายยืน ขึ้นลงหรือเปิดช่องด้ายยืนขณะทอ

การทอ คือการทำให้เส้นด้ายยืน เส้นด้ายพุ่งสานขัดกันโดยกระสวยเป็นตัวพาเส้นพุ่งวิ่งผ่านช่องเส้นยืน ซึ่งเปิดขึ้น ลง ด้วยการเหยียบไม้คาน ดึงตะกอข้างล่างก็ สัมพันธ์กับลูกกลิ้งข้างบนของก็

ประวัติคณะผู้วิจัย

1. หัวหน้าโครงการวิจัย

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นางสาววรารัตน์ วัฒนชโนบล
Miss Wararat Watthanachanobon

2. เลขบัตรประจำตัวประชาชน 3 1201 01597 01 4

3. ตำแหน่งปัจจุบัน นักวิจัย

4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ 96 หมู่ 3 ถนน
พุทธมณฑลสาย 5 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170

โทรศัพท์ 0-2889-4585 ต่อ 2425 โทรสาร 0-2889-4585 ต่อ 2420

E-mail Wararat.Wat@rmutr.ac.th

5. ประวัติการศึกษา

2549 ปริญญาตรี ศศ.บ. การพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยบูรพา

2553 ปริญญาโท วท.ม. การจัดการลุ่มน้ำและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)

การศึกษาชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม

